

ISSN 0867-8952

NR SPECJALNY LISTOPAD 2017

KOMBATANT

Biuletyn Urzędu
do Spraw Kombatantów
i Osób Represjonowanych

**Marszałek Józef Piłsudski,
Warszawa 1929 r.** FOT. NARODOWE ARCHIWUM
CYFROWE. KOLORYZACJA MIKOŁAJ KACZMAREK

BIULETYN URZĘDU DO SPRAW KOMBATANTÓW
I OSÓB REPRESJONOWANYCH

Redakcja

ul. Wspólna 2/4, 00-926 Warszawa

Redaktor wydania:

Magdalena Żuraw

e-mail: magdalena.zuraw@kombatanci.gov.pl

Opracowanie graficzne: Hanna Sater

Archiwalne numery „Kombatanta”

dostępne są na stronie www.kombatanci.gov.pl

Partnerem Projektu jest
Narodowe Archiwum Cyfrowe

Wydawca:

Urząd do Spraw Kombatantów
i Osób Represjonowanych

ul. Wspólna 2/4, 00-926 Warszawa

centrala tel. (22) 661 81 11

punkt informacyjny tel. (22) 661 81 29

(22) 661 87 06, www.kombatanci.gov.pl

Druk: TOPDRUK Sp. z o.o.

ul. Nowogrodzka 151a, 18-400 Łomża

Nakład: 5000 egz.

w numerze

4 Józef Piłsudski – kalendarium życia i służby

Jan Józef Kasprzyk

„Kiedy przypomnę sobie nasz ówczesny stan ducha, to obok ideałów politycznych znajdę w nim na dnie zacieklą wewnętrzną ambicję. Pomimo, że byliśmy samotni, że była nas garstka, okazać chcieliśmy się godnymi wielkiej przeszłości polskiej. Staraliśmy się dowieść swemu otoczeniu i światu, że sami potrafimy zrobić z siebie dobrych żołnierzy

21 Fenomen Józefa Piłsudskiego Dał Polsce wolność, granice, moc i szacunek

Jan Józef Kasprzyk

„Nauka szacunku dla państwa i bezinteresownej dlań służby miały służyć wychowaniu pokolenia, które uczyni Rzeczpospolitą silną i mocną. Piłsudski wiedział i powtarzał, że w naszym położeniu geopolitycznym nie ma miejsca dla państw słabych i rozchwianych przez wewnętrzne spory i waśnie

FOTOGRAFIE ARCHIWALNE POCZODŁĄ ZE ZBIORÓW ZWIĄZKU PIŁSUDCZYKÓW ORAZ NARODOWEGO ARCHIWUM CYFROWEGO WWW.NAC.GOV.PL,
FOTOGRAFIE BARWNE: OKŁADKA – KOLORYZACJA MIKOŁAJ KACZMAREK, POZOSTAŁE – KOLORYZACJA ANNA MARJAŃSKA,
[HTTPS://WWW.FACEBOOK.COM/ANNA.MARJANSKA.DESIGN/](https://www.facebook.com/anna.marjanska.design/)

K O L P O R T A Ż

**Kolportaż: Tomasz Nejmanowski,
tomasz.nejmanowski@kombatanci.gov.pl, tel. (22) 661 86 67**

Redakcja zastrzega sobie prawo dokonywania zmian i skrótów w nadsyłanych materiałach. Materiały powinny być podpisane pełnym imieniem i nazwiskiem autora tekstu i zdjęcia oraz zawierać jego prywatny adres i telefon kontaktowy, a także krótką notkę o autorze tekstu. W miarę możliwości prosimy o dostarczanie tekstów i materiałów graficznych (zdjęcia o rozdzielczości 300 dpi) w wersji elektronicznej (na CD lub pocztą elektroniczną). Artykułów niezamówionych redakcja nie zwraca.

Czcigodni Weterani Walk o Niepodległość,
Drodzy Działacze Opozycji Antykomunistycznej,
Szanowni Państwo!

Z okazji przypadającej 5 grudnia br. 150 rocznicy urodzin Marszałka Polski Józefa Piłsudskiego Urząd do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych przygotował dla Państwa numer specjalny biuletynu „Kombatant”. Ukazuje się on także w związku ze zorganizowanymi przez Urząd centralnymi obchodami rocznicy urodzin Marszałka w miejscu, gdzie przyszedł na świat i które ukochał – w Żuławie i w Wilnie. Uroczystości inauguruje szereg przedsięwzięć przywołujących jedną z najdumniejszych dat w najnowszych dziejach Polski, jaką jest 11 listopada 1918. Poprzez kalendarium życia Marszałka, cytaty z jego prac i wystąpień oraz często nigdy wcześniej nie publikowane fotografie pragniemy przypomnieć żywot i przesłanie ideowe człowieka, któremu Rzeczypospolita zawdzięcza swą Niepodległość odzyskaną przed wiekiem.

Najtrafniej i najkrócej opisał życie Marszałka prezydent RP prof. Ignacy Mościcki, gdy w maju 1935 r. na progu Katedry Wawelskiej żegnał go w imieniu rodaków. „Dał Polsce wolność, granice, moc i szacunek”. W tym zdaniu zawiera się wszystko, za co Marszałkowi jesteśmy wdzięczni.

Piłsudski obudził ducha narodu uspiętego po klęsce Powstania Styczniowego. Zachęcił rodaków do podjęcia kolejnej – tym razem zakończonej sukcesem – walki zbrojnej o Niepodległość. Podjął skuteczną próbę przekonania Polaków, że wiara w cel, jakim jest suwerenna Polska, podparta czynem zbrojnym, przynosi zwycięstwo. Zwycięstwo idei, zwycięstwo ducha.

Strzelcy i legionści, choć ich czyn zbrojny na arenie zmagania I wojny światowej był zaledwie epizodem, przekazali rodakom prawdę, która ukształtowała następne pokolenia. Zawierała się ona w słowach ujętych w „Marszu Pierwszej Brygady”: „chcieć – to móc”. Do takiego odważnego patrzenia w przyszłość zachęcał swoich żołnierzy Komendant. Na fundamencie filozofii wiary i czynu Marszałek budował państwo po półtorawiekowym niebycie. Wierząc w sukces, wraz z Wojskiem Polskim wykuwał granice odrodzonej Rzeczypospolitej i obronił jej suwerenność przed nawałą bolszewicką. Nauczał rodaków szacunku dla odzyskanego państwa, choć często lekcja ta była dla Polaków trudna do odrobienia.

Piłsudski potrafił zarazić siebie współczesnych „niewzruszoną wiarą w Niepodległość”, jak trafnie określał to Stefan Żeromski. Siła tej wiary przetrwała w narodzie w okresie okupacji niemieckiej i sowieckiej, a także w czasie zniewolenia komunistycznego narzuconego Polsce dyktatem jaltańskim. Piłsudski nauczył nas, że nie wolno zginać karku, że należy być człowiekiem o godności „nie-niewolniczej”, jak pisał w liście do Feliksa Perla przed akcją pod Bezdanami. Pozostawił polityczny testament, który jest aktualny dla każdego pokolenia. Testament wyrażający się troską o Rzeczypospolitą silną wewnątrz i zewnątrz. Taką, którą szanują przyjaciele i obawiają się wrogowie. Rzeczypospolitą wielką i dumną!

Jan Józef Kasprzyk
Szef Urzędu do Spraw Kombatantów
i Osób Represjonowanych

Józef Piłsudski

– kalendarium życia i służby

JAN JÓZEF KASPRZYK

1867

5 XII – w majątku Zułów w powiecie święciańskim na Wileńszczyźnie urodził się Józef Klemens Piłsudski, jako czwarte z dwanaściorga dzieci Marii z Billewiczów i Józefa Wincentego Piłsudskiego, byłego komisarza powiatowego Rządu Narodowego w Powstaniu Styczniowym. Rodzeństwo przyszłego Marszałka to siostry: Helena (1864–1917), Zofia (1865–1935), Ludwika (1879–1924), Maria (1873–1921) i bracia: Bronisław (1866–1918), Adam (1869–1935), Kazimierz (1871–1941), Jan (1876–1950), Kacper (1881–1915) oraz bliźnięta Piotr i Teodora, zmarłe w niemowlęctwie. Ród Piłsudskich wywodził się z linii książów litewskich Ginetów i pieczętował się herbem Kościeszka, rodzina matki Marszałka – Billewiczowie, zaliczana była do najstarszych rodzin na Żmudzi.

15 XII – w kościele rzymskokatolickim w majątku Sorokpol (obecnie Powiewórka) w dekanacie święciańskim na Wileńszczyźnie odbył się chrzest Józefa Piłsudskiego. Sakramentu udzielił ks. Tomasz Woliński, a rodzicami chrzestnymi przyszłego Marszałka byli Józef Marcinkowski i Konstancja Rogalska.

Józef Piłsudski (z lewej) z bratem Bronisławem. Jedno z pierwszych zdjęć przyszłego Marszałka wykonane w atelier w Wilnie w latach 70-tych XIX wieku

1875

6 VII – w majątku Piłsudskich w Zułowie miał miejsce pożar, który strawił doszczętnie zabudowania dworskie. Rodzina Piłsudskich przeniosła się na stałe do Wilna.

1877

1 IX – Józef Piłsudski rozpoczął naukę w gimnazjum wileńskim, usytuowanym w murach dawnego Uniwersytetu Wileńskiego.

1884

1 IX – w Wilnie zmarła matka Józefa Piłsudskiego Maria z Billewiczów Piłsudska (ur. w 1842 r.). Pochowana została na cmentarzu parafialnym w Sugintach.

1885

26 VI – po zdaniu egzaminów maturalnych w gimnazjum wileńskim Józef Piłsudski otrzymał świadectwo dojrzałości. Jak wspominał po latach: „epoka gimnazjalna była swego rodzaju katorgą. Byłem, co prawda, chłopcem dość zdolnym, nigdy się nie zamęczałem pracą i z łatwością przechodziłem z klasy do klasy, lecz gniołła mnie atmosfera gimnazjalna, oburzała niesprawiedliwość i polityka pedagogów, nużył i nudził wykład nauk”.

„ W dzieciństwie moim ciągle szeptało mi w uszy tzw. mądre przysłowia: „Nie dmuchaj pod wiatr!”, „Głową muru nie przebijesz!”, „Nie porywaj się z motyką na słońce!”. Doszedłem potem do wniosku, że silna wola, energia i zapal mogą te właśnie zasady załamać

22 VIII – Józef Piłsudski udał się do Charkowa, gdzie rozpoczął studia medyczne na tamtejszym uniwersytecie.

1886

2 II – podczas studiów medycznych w Charkowie Józef Piłsudski wziął udział w studenckich manifestacjach antycarskich, organizowanych w 25. rocznicę uwłaszczenia chłopów, za co został osadzony przez policję rosyjską na sześć dni w areszcie i relegowany z uczelni.

1887

22 III – w Wilnie rosyjska policja aresztowała Józefa Piłsudskiego oraz jego brata Bronisława pod zarzutem udziału w spisku na życie cara Aleksandra III przygotowywanego przez grupą konspiracyjną „Narodna Wola”. Po przeszło tygodniowym pobycie w areszcie, Józef Piłsudski został przewieziony do Twierdzy Pietropawłowskiej w Petersburgu.

20 IV – decyzją administracyjną władz rosyjskich podjętą po procesie w Petersburgu Józef Piłsudski został skazany na pięć lat zesłania na wschodniej Syberii. Brat Bronisław Piłsudski, ściśle związany z przygotowaniem do zamachu, został skazany na 15 lat zsyłki. W sentencji wyroku napisano m.in. „charakter współdziałania, okazany przez Józefa Piłsudskiego, (...) daje świadectwo przestępczego nastawienia, nie pozostawiając wątpliwości, że J. Piłsudski działał świadomie w interesie rewolucyjnego spisku”.

2 XI – w Irkucku Józef Piłsudski wziął udział w buncie więźniów, w wyniku którego został dotkliwie pobity przez policję rosyjską (wybito mu kolbą karabinu zęby przednie) oraz skazany na trzy miesiące więzienia w Kireńsku.

23 XII – początek zesłania Józefa Piłsudskiego w Kireńsku nad Leną na Syberii. Po dwóch latach został przeniesiony do Tunki w Górach Sajańskich.

” Pokora i uległość tylko do wzmocnienia i utrwalenia niewoli prowadzi

1892

1 VII – po pięcioletnim zesłaniu na Syberię Józef Piłsudski powrócił do Wilna.

1893

1 II – Józef Piłsudski podjął współpracę z redakcją konspiracyjnego pisma Związku Zagranicznego Socjalistów Polskich „Przedświt”. Swoje artykuły podpisywał najczęściej pseudonimem „Rom”.

30 VI – w Lasach Ponarskich na Wileńszczyźnie odbył się I Zjazd Polskiej Partii Socjalistycznej, na którym Józef Piłsudski został wybrany do władz partii, tj. Komitetu Robotniczego (później Centralnego Komitetu Robotniczego).

1894

14 VII – w tajnej drukarni w Lipniskach na Wileńszczyźnie wydrukowano pierwszy numer „Robotnika”, konspiracyjnego pisma PPS redagowanego m.in. przez Józefa Piłsudskiego, Aleksandra Sulkiewicza i Stanisława Wojciechowskiego. W celu wprowadzenia w błąd policji rosyjskiej, jako datę wydania podano czerwiec, a miejsce wydania – Warszawę.

1895

15 XI – policja rosyjska rozesała list gończy za działającym w konspiracji Józefem Piłsudskim, oskarżając go „o szerzenie wywrotowej propagandy wśród robotników”.

1896

9 II – Józef Piłsudski w artykule *W rocznicę*, publikowanym na łamach „Robotnika” i poświęconym 10. rocznicy stracenia przywódców „Proletariatu”, napisał o celach działania PPS:

„hasłem naszej polityki robotniczej w walce o wolność i prawa polityczne jest Niepodległa Demokratyczna Rzeczpospolita Polska”. Artykuł wywołał krytyczne reakcje ze strony działaczy, stawiających za główny cel internacjonalistą rewolucję, a nie walkę o niepodległość Polski.

10 III – Józef Piłsudski przybył do Londynu, gdzie podczas trwającego pięć miesięcy pobytu spotykał się z czołowymi działaczami socjalistycznymi oraz wziął udział w IV Kongresie Międzynarodówki Socjalistycznej. Podczas Kongresu Piłsudski zgłosił projekt uchwały, w której napisał m.in. „niepodległość Polski jest żądaniem politycznym, równie koniecznym dla międzynarodowego ruchu robotniczego, jak i dla samego proletariatu”.

23 XII – w Zurychu Józef Piłsudski uczestniczył jako przedstawiciel Polskiej Partii Socjalistycznej w Zjeździe Związku Zagranicznego Socjalistów Polskich.

1899

24 V – Józef Piłsudski, chcąc zawrzeć związek małżeński z Marią z Koplewskich Juszkiewiczową, która była rozwiedziona, dokonał – w świetle obowiązujących wówczas przepisów – aktu przejścia z wyznania rzymsko-katolickiego na ewangelicko-reformowane. Do kościoła protestanckiego Piłsudski należał formalnie 17 lat. Na tona Kościoła rzymskokatolickiego powrócił 28 lutego 1916 r.

15 VII – w Paproci Dużej koło Łap w zborze ewangelicko – augsburskim odbył się ślub Józefa Piłsudskiego z Marią z Koplewskich-Juszkiewiczową. Po ślubie państwo Piłsudscy zamieszkali Wilnie.

10 X – Józef Piłsudski wraz z małżonką opuścił Wilno i przeprowadził się do Łodzi, gdzie, mieszkając przy ul. Wschodniej 19 pod nazwiskiem Dąbrowski, kontynuował działalność niepodległościową w strukturach Polskiej Partii Socjalistycznej. Dla potrzeb konspiracji używał pseudonimów „Wiktor” i „Mieczysław”.

1900

21/22 II – w nocy z 21 na 22 w Łodzi w mieszkaniu przy ul. Wschodniej 19, gdzie znajdowała się konspiracyjna drukarnia „Robotnika”, policja rosyjska aresztowała Józefa Piłsudskiego. Po dwóch miesiącach pobytu w więzieniu przy ul. Długiej został on przewieziony do Cytadeli Warszawskiej, gdzie osadzono go w X Pawilonie i poddano śledztwu.

15 XII – Józef Piłsudski rozpoczął w więzieniu symulację choroby psychicznej, dzięki czemu został przewieziony z Cytadeli Warszawskiej do Szpitala św. Mikołaja w Petersburgu.

1901

14 V – dzięki pomocy współpracowników z PPS Józef Piłsudski wyostał się na wolność ze Szpitala św. Mikołaja w Petersburgu.

1904

11 VI – w drodze do Japonii, Józef Piłsudski i Tytus Filipowicz na pokładzie statku „Campania” przybyli do Nowego Jorku,

gdzie w oddziale Związku Socjalistów Polskich „Potęga” Piłsudski wygłosił odczyt na temat konieczności podjęcia przez Polaków walki zbrojnej o niepodległość.

13 VII – kluczowe rozmowy Józefa Piłsudskiego i Tytusa Filipowicza w Tokio z politykami i wojskowymi japońskimi w celu podjęcia współpracy przeciwko Rosji. Piłsudski proponował, aby Japonia udzieliła wsparcia finansowego dla działań rewolucyjnych podejmowanych przez PPS i utworzyła w czasie wojny japońsko-rosyjskiej Legion Polski. W zamian za to PPS zobowiązywała się prowadzić działania wywiadowcze, utrudniać mobilizację w Rosji itp.

1905

5 II – utworzono Organizację Bojową Polskiej Partii Socjalistycznej, mającą na celu osłanianie manifestacji robotniczych oraz szkolenie kadr na wypadek wybuchu antyrosyjskiego powstania. Na czele OB PPS stanęli czołowi współpracownicy Józefa Piłsudskiego Józef Montwiłł-Mirecki, Walery Sławek i Aleksander Prystor.

15 X – Józef Piłsudski stanął na czele Wydziału Spiskowo-Bojowego PPS.

1906

22 XI – na zjeździe w Wiedniu doszło do rozłamu w Polskiej Partii Socjalistycznej, w wyniku którego Józef Piłsudski stanął na czele PPS-Frakcja Rewolucyjna. PPP-Frakcja, w odróżnieniu od PPS-Lewica, głosiła prymat walki o niepodległość Polski nad marksistowską walką klas.

1907

3 III – w Wiedniu odbył się I Zjazd PPS-Frakcji Rewolucyjnej.

„Nienawidziłem zawsze słabości, która upiększać się chce dźwiękami słów bez treści”

1908

Druga połowa VI – we Lwowie z inicjatywy Józefa Piłsudskiego powołany został Związek Walki Czynnej, tajna organizacja, której celem było „prowadzenie poza granicami caratu robót przygotowawczych oraz wykształcenie organizatorów i kierowników dla przyszłego powstania zbrojnego w zaborze rosyjskim”. Na czele ZWC stanął Kazimierz Sosnkowski.

26 IX – akcja pod Bezdanami koło Wilna. Członkowie Organizacji Bojowej PPS, pod dowództwem Józefa Piłsudskiego, napadając na rosyjski pociąg pocztowy, zdobyli ponad 200 tysięcy rubli przewożonych z Kongresówki do Petersburga. Zdobyte pieniądze zostały przeznaczone na działalność niepodległościową Związku Walki Czynnej. W akcji wzięło udział czterech późniejszych premierów Polski (Józef Piłsudski, Walery Sławek, Aleksander Prystor i Tomasz Arciszewski).

1909

10 III – podczas pobytu w Wiedniu Józef Piłsudski podjął rozmowy o współpracy między PPS a wywiadem austriackim. Podjęta przez Piłsudskiego gra wywiadowcza służyć miała pozyskaniu środków finansowych oraz przychylności władz austriackich dla działalności polskiego obozu niepodległościowego, której celem było wywołanie powstania przeciwko Rosji.

25–28 VIII – w Wiedniu obradował IX Zjazd Polskiej Partii Socjalistycznej, na którym z inicjatywy Józefa Piłsudskiego, podjęto uchwałę, iż najważniejszym aktualnym zadaniem partii jest wspieranie działań „mających na celu bezpośrednio, techniczne przygotowanie ludu pracującego do walki zbrojnej”.

1910

23 IV – we Lwowie władze austriackie zarejestrowały Związek Strzelecki. Jego oficjalnym celem miało być „pielęgnowanie ćwiczeń sportowych i gimnastycznych i wyrabianie za pomocą nich w członkach ducha męskości, karności i łączności”. Rejestracja Związku odbyła się w oparciu o austriacką ustawę o stowarzyszeniach z 1867 r. oraz reskrypt Ministerstwa Obrony Krajowej z 7 maja 1909 r. zawierający „Postanowienia o popieraniu strzelectwa dobrowolnego”. W istocie Związek był emanacją konspiracyjnego Związku Walki Czynnej i miał, zgodnie z intencją Józefa Piłsudskiego, przygotować kadrę przyszłej armii polskiej. Pierwszym prezesem Związku Strzeleckiego we Lwowie został Władysław Sikorski. Nazwa nawiązywać miała do oddziałów strzeleckich z okresu Powstania Styczniowego.

1911

7 I – w Krakowie władze austriackie zarejestrowały Towarzystwo „Strzelec”, którego prezesem został Włodzimierz Tetmajer. Przy rejestracji wykorzystano podobne zasady jak przy tworzeniu Związku Strzeleckiego we Lwowie. Obie organizacje liczyły w przededniu wybuchu I wojny światowej 7 239 członków, choć ocenia się, że przez czteroletni okres działania przez ich szeregi przewinęło się ponad 24 tys. osób. Cechą wyróżniającą ruch strzelecki z tego okresu spośród innych organizacji, było łączenie haseł niepodległościowych ze społecznymi oraz pewien, mający zapewne swe korzenie w tradycji socjalistycznej tego obozu, egalitaryzm. Wyrażał się on np. w tworzeniu oddziałów, w których ramię w ramię szkolili się, a później walczyli młodzi inteligenci, chłopcy, robotnicy, urzędnicy, studenci.

13 V – we Lwowie Józef Piłsudski wygłosił odczyt dla członków Związku Strzeleckiego pt. „Kryzys bojów”, poświęcony analizie wojen burskich i wojny rosyjsko-japońskiej, stwierdzając m.in. „W kryzysach, boju zwycięstwo dokonywa się w tajnikach duszy ludzkiej. Szala zwycięstwa rozstrzyga się w sercu, woli, charakterze i umiejętności trwania u człowieka. W kryzysie technika ustępuje miejsca charakterowi”.

1912

2 II – w Krakowie Józef Piłsudski wygłosił odczyt dla członków stowarzyszenia akademickiego „Promień”, który poświę-

cił refleksji nad rewolucją 1905 roku. Stwierdził m.in. „Myśmy [PPS – przyp. JJK] egzaminu nie zdali. Wy, młodzi, własnymi oczyma oglądaliście zorzę. Wierzycie więc w świt. Może kiedyś egzamin ten zdacie, czynu się nie ustraszycie”.

13–14 V – w krakowskiej Szkole Nauk Społeczno-Politycznych Józef Piłsudski wygłosił cykl wykładów pt. „Zarys historii militarnej Powstania Styczniowego”. Ostatni wykład zakończył słowami: „ludzie z powstania powiedzieliby mi tak, jak ja to sobie nieraz sam mówię: zginęliśmy nie na darmo i nauka dla was ze śmierci naszej płynąć może”.

18 VI – Rada Związku Walki Czynnej podjęła decyzję o powierzeniu Józefowi Piłsudskiemu funkcji Komendanta Głównego ZWC. Szefem Sztabu ZWC został Kazimierz Sosnkowski.

25–26 VIII – w Zakopanem pod przewodnictwem Władysława Studnickiego odbyła się konferencja stronnictw niepodległościowych Galicji, na której utworzono Polski Skarb Wojskowy, mający gromadzić fundusze na walkę niepodległościową. Józef Piłsudski w swym wystąpieniu na konferencji zauważał gorzko: „Polacy chcą niepodległości, ale chcieliby, aby ta niepodległość kosztowała dwa grosze wydatków i dwie krople krwi”.

„Polacy chcą niepodległości, lecz pragnęliby, żeby ta niepodległość kosztowała dwa grosze wydatków i dwie krople krwi”

5 X – w związku z kryzysem bałkańskim Józef Piłsudski wydał rozkaz do Związku Walki Czynnej i podległych mu struktur strzeleckich, polecając wzmożenie gotowości bojowej na wypadek wybuchu międzynarodowego konfliktu zbrojnego. W oddziałach strzeleckich odbyły się próbne mobilizacje i ćwiczenia polowe.

10 XI – na konferencji w Wiedniu działacze niepodległościowi z Galicji (m.in. Józef Piłsudski, Władysław Sikorski, Ignacy Daszyński, Feliks Młynarski), obradujący pod przewodnictwem Włodzimierza Tetmajera, powołali Tymczasową Komisję Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych. Miała ona koordynować działania polityczne polskiej irredenty, a w chwili wybuchu powstania w zaborze rosyjskim, wyłonić Rząd Narodowy.

1 XII – Tymczasowa Komisja Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych mianowała Józefa Piłsudskiego na „komendanta sił wojskowych”, co w praktyce oznaczało objęcie przez niego Komendy Głównej nad Związkiem Strzeleckim i Towarzystwem „Strzelec”.

8 XII – we Lwowie Józef Piłsudski wygłosił odczyt poświęcony Powstaniu Listopadowemu. Zakończył go słowami: „trudności muszą być przełamywane, o ile się chce być zwycięzcą. Trzeba mieć tę otwartość i szczerłość, ażeby od siebie i wszystkich innych wymagać ulepszenia duszy ludzkiej, tak, ażeby była zdatną, jako materiał do zwycięskiej rewolucji”.

1913

22 I – w 50. Rocznicę wybuchu Powstania Styczniowego odbyły się we Lwowie wielotysięczne manifestacje patriotyczne, w których wzięli udział strzelcy, a także członkowie Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół”. W ratuszu miejskim Józef Piłsudski wygłosił wykład o powstaniu, a następnie złożono kwiaty na mogiłach powstańców na Cmentarzu Łyczakowskim. Po raz pierwszy ulicami miasta przeszła kilkutysięczna defilada ubranych w szare mundury i maciejówki strzelców, którą poprowadził Józef Piłsudski.

30 VII – w Stróży na Podhalu rozpoczęła się kierowana przez Józefa Piłsudskiego letnia szkoła oficerska Związku Strzeleckiego, którą ukończyło 93 późniejszych dowódców Legionów i Wojska Polskiego (m.in. Kazimierz Sosnkowski, Edward Śmigły-Rydz, Michał Karaszewicz-Tokarzewski, Leopold Lis-Kula, Mieczysław Ryś-Trojanowski, Adam Koc, Tadeusz Kasprzycki, Marian Kukiel, Władysław Belina-Prażmowski, Julian Stachiewicz). Piłsudski prowadził m.in. zajęcia z taktyki działań rewolucyjnych, geografii militarnej Królestwa Polskiego, a także zajęcia z historii wojen burskich, wojny rosyjsko-japońskiej, Powstania Styczniowego, kładąc duży nacisk na „duchową stronę walki, tym ważniejszą, gdy brak jest środków materialnych”. Jak wspominał Tadeusz Kasprzycki, Piłsudski „tępił w nas marazm polski, który z rycerskiego niegdyś narodu dał typ, co w trzech sosnach zabłądzi, a do konia podchodzi, jak do tygrysa”.

„Legiony stworzyły w Polsce, odrodziły na nowo typ dobrego żołnierza. Powstawał jakby z mogiły dawny typ żołnierza powstańca, przymierającego głodem czasem, wędrującego borem, lasem, po ziemi ojczystej. Zapomniane odpedzane, nieraz upiorne widmo lat ubiegłych na przekór światu, na przekór swoim, żyło, żyć pragnęło, życie dając Polsce”

1914

8 II – w Galicji ukazała się obszerna praca Józefa Piłsudskiego o Powstaniu Styczniowym pt. „22 stycznia 1863”, jako tom pierwszy serii „Boje Polskie”.

13 II – Józef Piłsudski wizytował oddziały strzeleckie tworzone pod dowództwem Tadeusza Kasprzyckiego w Genewie wśród polskich emigrantów i studentów.

21 II – podczas inspekcji emigracyjnych oddziałów Związku Strzeleckiego w Szwajcarii, Belgii i Francji Józef Piłsudski wygłosił w Sali Towarzystwa Geograficznego w Paryżu odczyt na

temat polskich dążeń niepodległościowych, w którym uczestniczyło blisko pół tysiąca słuchaczy, wśród nich syn Adama Mickiewicza – Władysław. Jak podawał świadek spotkania, działacz rosyjskiej partii Socjal-Rewolucjonistów Wiktor Czernow, Piłsudski nakreślił potencjalny przebieg zarysowującego się konfliktu międzynarodowego, prognozując: „Rosja będzie pobita przez Austrię i Niemcy, a te z kolei będą pobite przez siły anglo-francuskie. Wschodnia Europa będzie pobita przez środkową Europę, a środkowa z kolei przez zachodnią. To wskazuje Polakom kierunek ich działań”.

26 VI – we Lwowie odbyły się uroczystości pogrzebowe członka Rządu Narodowego z Powstania Styczniowego Józefa Strzemięńczyka-Janowskiego. Wzięło w nich udział kilka tysięcy strzelców z całego zaboru austriackiego. Podczas uroczystości na cmentarzu Piłsudski zwracając się do strzelców powiedział m.in. „Twoja jutrzeńka to błysk pioruna na jasnej chmurze. Twój grób bezimienny być może. Ty znajdziesz go w lesie nieznanym lub śmietniku więziennym – tak jak przed pół wiekiem oni znajdowali. Oni – ci nasi dziadowie, którym ten, kogo dziś chowamy, przewodził. Stoimy przez Rząd Narodowym, chłopcy – baczość!”.

3 VIII – w krakowskich Oleandrach została sformowana I Kompania Kadrowa pod dowództwem por. Tadeusza Kasprzyckiego, w skład której weszło, według różnych szacunków, 144–167 żołnierzy ze Związku Strzeleckiego i Polskich Drużyn Strzeleckich. Józef Piłsudski wygłosił do żołnierzy „Kadrówki” historyczny rozkaz, w którym podkreślał, że stają się „kadrą, z której rozwinie się przyszła armia polska”.

6 VIII – o godz. 3.00 rano żołnierze I Kompanii Kadrowej wyruszyli z Oleandrów i o godz. 9.45 po obaleniu słupów granicznych państw zaborczych w Michałowicach wkroczyli na teren zaboru rosyjskiego.

10 VIII – Józef Piłsudski wydał odezwę do ludności polskiej, w której stwierdzał: „Polska przestała być niewolnicą i sama chce stanowić o swoim losie, sama chce budować swą przyszłość, rzucając na szalę wypadków własną siłę orężną. Kadry armii polskiej wkroczyły na ziemię Królestwa Polskiego, zajmując ją na rzecz jej właściwego, istotnego, jedyne gospodarza – Ludu Polskiego... Niesiemy całemu narodowi rozkucie kajdan. Z dniem dzisiejszym cały naród skupić się winien w jednym obozie pod kierownictwem Rządu Narodowego. Poza tym obozem zostaną tylko zdrajcy, dla których potrafimy być bezwzględni”.

Józef Piłsudski ze współpracownikami po zajęciu Kielc przez Pierwszą Kompanię Kadrową 12 sierpnia 1914 r.

12 VIII – do Kielc wkroczył Batalion Kadrowy, który stoczył w godzinach popołudniowych walki z Rosjanami na folwarku Czarnów i w okolicach Szydłówka i Zagórze.

Kielce, sierpień 1914 r., Józef Piłsudski ze sztabem oddziałów strzeleckich przed kwaterą w pałacu biskupów.

13 VIII – na skutek okrążenia miasta przez armię rosyjską, w walce i pod ostrzałem artylerii, strzelcy wycofali się z Kielc przez Karczówkę, Brusznę, Białogon i Słowik do Chęciny. Cel ideowy, postawiony przez Piłsudskiego strzelcom „Kadrówki”, został zrealizowany – na teren Królestwa Polskiego wkroczyły jeszcze przed wojskami austriackimi oddziały polskie, pierwsze regularne oddziały wojska polskiego od upadku Powstania Styczniowego. Cel polityczny i militarny – wywołanie przez strzelców antyrosyjskiego powstania zbrojnego – nie został osiągnięty. Strzelcy nie otrzymali od społeczeństwa polskiego oczekiwanego wsparcia moralnego i materialnego. W rozkazie na pierwszą rocznicę wojny wydanym w 1915 r. w Ożarowie pod Lubartowem Piłsudski pisał z goryczą: „że szabla nasza była mała, że nie była godna wielkiego, dwudziestomilionowego narodu – nie nasza w tym wina. Nie stał za nami naród, bojący się spojrzeć olbrzymim wypadkom w oczy”. W 1923 r. we Lwowie w czasie II Zjazdu Legionistów Piłsudski mówił z kolei: „Kiedy przypomnę sobie nasz ówczesny stan ducha, to obok ideałów politycznych znajdę w nim na dnie zacieklą wewnętrzną ambicję. Pomimo, że byliśmy samotni, że była nas garstka, okazać chcieliśmy się godnymi wielkiej przeszłości polskiej. Staraliśmy się dowieść swemu otoczeniu i światu, że sami potrafimy zrobić z siebie dobrych żołnierzy”.

16 VIII – w Krakowie powołano do życia reprezentację polityczną stronnictwa galicyjskich – Naczelny Komitet Narodowy.

19 VIII – oddziały Piłsudskiego ponownie zajęły Kielce. Dotychczasowe kompanie i bataliony strzeleckie przeformowano tam w 1. Pułk Piechoty Legionów Polskich. Na spotkaniu z najbliższymi współpracownikami w Tumlinie Józef Piłsudski, uzasadniając konieczność włączenia oddziałów strzeleckich do Legionów Polskich, stwierdzał: „Stajemy wobec konieczności dokonania wyboru: prowadzić samotną walkę wzorem dawnych powstańców, skazani wyłącznie na własne siły i środki, albo wejść jako mikroskopijna siła do milionowej armii austriackiej, korzystając z jej zaopatrzenia i zachowując maksimum niezależności wewnętrznej i zewnętrznej świadczących o naszej polskości i odrębności naszego ruchu”.

5 IX – w Kielcach powołana została przez Józefa Piłsudskiego Polska Organizacja Narodowa, która miała być reprezentacją polityczną piłsudczyków, niezależną od Naczelne-

go Komitetu Narodowego. Ostatecznie w listopadzie 1914 r. jej przedstawiciele na czele z Michałem Sokolnickim weszli w skład NKN.

13 IX – oddziały 1. Pułku Piechoty Legionów zajęły Lisów, Chmielnik i Grabie Wielkie oraz Stopnicę na Kielecczyźnie. Władze austriackie nakazały legionistom założyć na rękawy mundurów opaski w kolorach czarno-żółtych – takie, które nosili żołnierze austriackiego pospolitego ruszenia. Józef Piłsudski wspominał: „rzecz prosta, nie próbowałem nawet rozdać tego żołnierzom. Miałbym obawę, aby kolory państwa, opiekującego się nami, nie uległy profanacji”.

15–24 IX – 1. Pułk Piechoty Legionów wziął udział w walkach przeciwko korpusowi kawalerii rosyjskiej gen. Aleksandra Nowikowa na linii Nowy Korczyn–Opatowiec na lewym brzegu Wisły, nazwanych później „chrztem bojowym Legionów”. Oddziałami dowodził osobiście Józef Piłsudski.

„Kiedy przypomnę sobie nasz ówczesny stan ducha, to obok ideałów politycznych znajdę w nim na dnie zacieklą wewnętrzną ambicję. Pomimo, że byliśmy samotni, że była nas garstka, okazać chcieliśmy się godnymi wielkiej przeszłości polskiej. Staraliśmy się dowieść swemu otoczeniu i światu, że sami potrafimy zrobić z siebie dobrych żołnierzy

9 X – w Jakubowicach koło Ożarowa Józef Piłsudski wręczył pierwsze nominacje oficerskie 136 dowódcom strzeleckim.

22 X – z rozkazu Józefa Piłsudskiego została ogłoszona w Warszawie deklaracja ideowa Polskiej Organizacji Wojskowej, która określała, iż głównym celem POW jest „zdobycie niepodległości Polski drogą walki zbrojnej”. Na czele POW stanął por. Tadeusz Żuliński, bratanek Romana Żulińskiego, członka Rządu Narodowego, straconego razem z Romualdem Trauguttem na stokach Cytadeli Warszawskiej.

22–26 X – 1. Pułk Legionów Polskich stoczył z Rosjanami bitwę pod Laskami – Anielinem koło Dębłina. W czasie walk lekko ranny został dowodzący pułkiem Józef Piłsudski. Pisał on w rozkazie podsumowującym bitwę: „Z dumą patrzyłem na spokój i pewność siebie, z którymi bataliony poszły w ogień. (...) Honor naszego żołnierza został uszanowany nawet przez tych, którzy dotąd z głębokim niedowierzaniem i nieufnością patrzyli na nasze usiłowania. Ponieśliśmy duże ofiary, lecz te sowsicie sprawie się odpłacą”.

9–11 XI – w związku z łamaniem się ofensywy państw centralnych na Warszawę, część 1. Pułku Legionów Polskich (bataliony I, III i V) dowodzone przez Józefa Piłsudskiego brawu-

rowym i forsownym marszem pomiędzy wojskami austriackimi i rosyjskimi przedostała się do Krakowa. Operacja ta nazywana „Ulina Mała”, została przez Piłsudskiego uznana za jeden z ważniejszych sprawdzianów dowódczych. W „Moich pierwszych bojach”, wspomnieniach spisanych w twierdzy magdeburskiej, stwierdzał „otwarcie wyznaję, że dopiero po Ulinie zacząłem sobie ufać i wierzyć w swoje siły”.

15 XI – Rozkazem Naczelnego Wodza CK Armii arcyksięcia Fryderyka, Józef Piłsudski został mianowany na stopień brygadiera. Stopnia tego Piłsudski używał wyłącznie w relacjach zewnętrznych, natomiast w dowodzonych przez niego oddziałach, tytułowany był przez legionistów Komendantem.

Józef Piłsudski ze sztabem podczas walk legionowych na Podhalu, grudzień 1914 r.

19 XII – w zajętych przez legionistów Nowym Sączu sformowano I Brygadę Legionów Polskich w skład której weszły 1., 5. i 7. Pułku Piechoty oraz Pułku Kawalerii i Pułku Artylerii. Komendę nad Brygadą objął Józef Piłsudski.

Józef Piłsudski i Kazimierz Sosnkowski podczas walk legionowych w marcu 1915 r.

1915

16–22 V – I Brygada Legionów stoczyła bitwę pod Konarami i Kozinkiem.

6 VIII – w rocznicę wymarszu I Kompanii Kadrowej Józef Piłsudski wydał w Ożarowie koło Lubartowa historyczny rozkaz do żołnierzy, w którym dokonał podsumowania zarówno dotychczasowych sukcesów, jak i porażek. Stwierdzał m.in. „Wyrobił się z nas ten typ żołnierza, jakiego nie znała dotąd Polska. Z młodego chłopaka w naszej atmosferze wyrasta spokojnie równy, stary żołnierz, przygotowany na długą i znużającą pracę, niespalający się jak słoma w pierwszym drobnym ogniu. I teraz po roku wojny, jak na początku, jesteśmy tylko awangardą wojenną Polski, a także jej awangardą moralną, z umie-

Oficerowie I Brygady Legionów Polskich na Sandomierszczyźnie w 1915 r.

jętnością zaryzykowania wszystkim, gdy ryzyko jest konieczne. Żołnierze, (...) smutno mi, że powinszować wam olbrzymich tryumfów nie mogę, lecz dumny jestem, że dzisiaj z większym spokojem mogę do was jak ongiś zawołać: Chłopczy! Naprzód! Na śmierć, czy na życie, na zwycięstwo, czy na klęskę – idźcie czynem wojennym budzić Polskę do zmartwychwstania!”.

Oficerowie 5 pułku piechoty Legionów podczas walk w 1915 r. Drugi od lewej Stefan Rowecki, późniejszy Komendant Główny Armii Krajowej.

28 VIII – na spotkaniu w Otwocku koło Warszawy, Józef Piłsudski przedstawił najbliższym współpracownikom zarys swej koncepcji politycznej wobec rozwoju wydarzeń na froncie wojennym. Uznał, że należy wstrzymać werbunek do Legionów, bowiem ich niesamodzielność w stosunku do armii austriackiej jest jedynie „ofiowaniem żołnierza polskiego za darmo”. Podkreślił konieczność rozbudowy Polskiej Organizacji Wojskowej oraz zaznaczył, że „odejście Moskali [z Królestwa Polskiego – przyp. JJK] stwarza dla nas nowy front walki. Musi być przez nas podjęta licytacja sprawy polskiej na terenie międzynarodowym”.

17 IX – I Brygada Legionów została przeniesiona na front wołyński, gdzie walczyła ponad rok.

1916

13 II – z inicjatywy Józefa Piłsudskiego powstała w Legionach nieformalna Rada Pułkowników, w której zasiadali najwyższą rangą oficerowie frontowi (nie tylko w stopniu pułkownika). Rada miała reprezentować legionistów w relacjach z Naczelnym Komitetem Narodowym i Komendą Legionów.

28 II – w Karasinie na Wołyniu, podczas walk legionowych, Józef Piłsudski powrócił na tona Kościoła rzymsko-katolickiego, dokonując aktu wyrzeczenia się protestantyzmu. Fakt miał miejsce w obecności kapelana 1 Pułku Legionów ks. Henryka Ciepichała oraz dwóch świadków – płk. Kazimierza Sosnowskiego i por. Bolesława Wieniawy-Długoszowskiego.

4–6 VII – I i III Brygada Legionów Polskich dowodzone m.in. przez Józefa Piłsudskiego stoczyły bitwę z wojskami rosyjskimi gen. Aleksieja Brusilowa pod Kostiuchnowką na Wołyniu. Bitwa, a szczególnie bój o Polską Górę, przeszła do historii jako najkrwawsza bitwa w dziejach Legionów. Odpierając ataki dwóch dywizji piechoty i czterech dywizji kawalerii rosyjskiej, zginęło ponad 2000 legionistów. Atak Rosjan został odparty, dzięki czemu udaremnione zostało przełamanie frontu południowo-wschodniego przez rosyjską ofensywę. Po trzech dniach walk Legiony zostały wycofane za linię rzeki Stochód.

15 VII – Józef Piłsudski w imieniu Rady Pułkowników wystosował memorandum do władz austriackich domagając się rozszerzenia narodowego charakteru Legionów Polskich poprzez przekształcenie ich w osobny korpus polski, z polską komendą, odznakami, sztandarami.

29 VII – w proteście przeciwko niedostatecznemu wsparciu Austro-Węgier dla polskich roszczeń niepodległościowych Józef Piłsudski złożył dymisję z funkcji dowódcy I Brygady.

6 VIII – w rocznicę wymarszu Kadrówki, w Piasecznie na Wołyniu Józef Piłsudski uhonorował legionistów I Brygady Legionów odznaką „Za Wierną Służbę”, wykonaną według projektu żołnierza Legionów Wojciecha Jastrzębowskiego,

Józef Piłsudski wręcza odznakę „Za Wierną Służbę” legionistom I Brygady, sierpień 1916 r.

w II Rzeczypospolitej wybitnego plastyka, autora wzorów międzywojennych monet.

18 VIII – dowódcy legionowi – Józef Piłsudski, Kazimierz Sosnkowski, Józef Haller i Bolesław Roja – skierowali do Naczelnego Komitetu Narodowego memorandum, w którym zażądali, aby ten wystąpił do władz austriackich z oświadczeniem, że Legiony to „wojsko polskie, które bije się i umiera za niepodległość Polski”.

20 IX – Józef Piłsudski otrzymał od austriackich władz wojskowych dymisję z Legionów Polskich, które na mocy patentu cesarza Franciszka Józefa I miały zostać przekształcone w dwudywizyjny Polski Korpus Posiłkowy.

12 XII – w związku z objęciem szefostwa Wydziału Wojskowego w Tymczasowej Radzie Stanu do Warszawy przybył Józef Piłsudski. Na jego cześć odbyły się w stolicy wieloletnie manifestacje.

1917

14 I – na Zamku Królewskim w Warszawie odbyło się inauguracyjne posiedzenie Tymczasowej Rady Stanu pod przewodnictwem Wacława Niemojowskiego, wnuka ostatniego prezesa Rządu Narodowego z okresu Powstania Listopadowego. Józef Piłsudski, który wszedł w skład Rady jako Szef Wydziału Wojskowego uważał, iż powinna ona stać się załącznikiem Rządu Narodowego, negocjującego z władzami niemieckimi i austriackimi kwestię pełnej suwerenności Polski.

29 IV – w Zielonce koło Warszawy Józef Piłsudski wziął udział w ćwiczeniach polowych Polskiej Organizacji Wojskowej, w których wzięło udział kilkuset studentów warszawskich. Manewry obserwował osobiście Józef Piłsudski.

2 VII – na znak protestu wobec polityki niemieckich władz okupacyjnych w sprawie zaciągu do Polskiej Sily Zbrojnej, Józef Piłsudski demonstracyjnie opuścił Tymczasową Radę Stanu.

9 VII – wobec zmiany sytuacji międzynarodowej (m.in. włączenia się Stanów Zjednoczonych do wojny przeciwko Niem-

com, obalenia caratu w Rosji w wyniku rewolucji lutowej oraz niepowodzeń państw centralnych na froncie zachodnim) Józef Piłsudski podjął decyzję o całkowitym zerwaniu dotychczasowego taktycznego sojuszu z Austro-Węgrami i Niemcami. Jako bezpośredni pretekst posłużyć miała odmowa złożenia przysięgi na „wierne braterstwo broni z Niemcami i Austrią”. Jak stwierdzał Piłsudski na naradzie z najbliższymi współpracownikami: „Nasza wspólna droga z Niemcami skończyła się. Rosja – nasz wspólny wróg w tej światowej wojnie, skończyła swoją rolę. Wspólny interes przestał istnieć. Wszystkie nasze i niemieckie interesy układają się przeciw sobie. W interesie Niemiec leży przede wszystkim pobicie aliantów; w naszym – by alianci pobili Niemców. (...)”.

„ Nie ma lepszej pożytki chorobotwórczej dla bakterij fałszu i legend, jak strach przed prawdą i brak woli

22 VII – niemieckie władze okupacyjne aresztowały w Warszawie Józefa Piłsudskiego i Kazimierza Sosnkowskiego. Aresztowanych przewieziono do Gdańska, a następnie osadzono w twierdzy magdeburskiej, gdzie przebywali do listopada 1918 r.

1918

7 II – narodziny pierwszej córki Józefa Piłsudskiego i Aleksandry Szczerbińskiej – Wandy, późniejszej czołowej działaczki niepodległościowej emigracji w Londynie po II wojnie światowej, wybitnej doktor psychiatrii.

10 XI – do Warszawy powrócił z niewoli niemieckiej w Magdeburgu Józef Piłsudski. Żołnierze POW zaczęli masową akcję rozbrajania oddziałów niemieckich stacjonujących w Warszawie.

Legioniści Pierwszej Brygady w czasie kryzysu przysięgowego w lipcu 1917 r.

11 XI – w Compiègne pod Paryżem podpisano zawieszenie broni między państwami Ententy a państwami centralnymi, co stanowiło akt kończący I wojnę światową. W Warszawie Rada Regencyjna przekazała Józefowi Piłsudskiemu zwierzchnictwo nad wojskiem. Dzień ten został przyjęty jako data odzyskania przez Polskę niepodległości, co potwierdzono ustawowo w 1937 r.

12 XI – Józef Piłsudski wydał pierwszy w wolnej Polsce rozkaz do żołnierzy, w którym napisał m.in.: „Obejmuję nad wami komendę w chwili, gdy serce w każdym Polaku bije silniej i żywiej, gdy dzieci naszej ziemi ujrzały słońce swobody w całym jej blasku. Z wami razem przeżywam wzruszenie tej godziny dziejowej, z wami razem ślubuję życie i krew swoją poświęcić na rzecz dobra Ojczyzny i szczęścia jej obywateli. (...). Żołnierze! Cały nasz naród staje teraz przed zagadnieniami, które rozwiązać będzie mógł tylko przy nadzwyczajnym wysiłku i naprężeniu swej siły i woli. W swoim zakresie zagadnienia te stają i przed nami. Chciałbym (...), powiedzieć sumieniu o sobie i o was, że byliśmy nie tylko pierwszymi, ale i dobrymi żołnierzami zmartwychwstałej Polski”.

14 XI – Józef Piłsudski przejął pełnię władzy cywilnej w odznaczającej się Rzeczypospolitej jako Tymczasowy Naczelnik Państwa.

16 XI – w depezy do wszystkich rządów świata Naczelnik Państwa Józef Piłsudski ogłosił powstanie niepodległego państwa polskiego. W depezy stwierdzano m.in.: „Państwo Polskie powstaje z woli całego narodu i opiera się na podstawach demokratycznych. Rząd Polski zastąpi panowanie przemocy, która przez sto czterdzieści lat ciążyła nad losami Polski – przez ustrój zbudowany na porządku i sprawiedliwości. Opierając się na Armii Polskiej pod moją komendą, mam nadzieję, że odtąd żadna armia obca nie wkroczy do Polski, nim nie wyrazimy w tej sprawie formalnej woli naszej. Jestem przekonany, że potężne demokracje Zachodu udzielą swej pomocy i braterskiego poparcia Polskiej Rzeczypospolitej Odrodzonej i Niepodległej”.

18 XI – Józef Piłsudski powołał w Warszawie rząd pod przywództwem działacza lewicy niepodległościowej, Jędrzeja Moraczewskiego.

28 XI – Naczelnik Państwa Józef Piłsudski wydał dekret powołujący do życia Marynarkę Wojenną RP.

29 XI – podczas spotkania z żołnierzami Polskiej Organizacji Wojskowej, Józef Piłsudski w przemówieniu podsumował czteroletni okres walki o niepodległość. Mówił m.in.: „Wypadło mi w życiu moim największe szczęście, jakie wypaść może żołnierzowi polskiemu. Gdy myślą przebiegnę dzieje żołnierza polskiego w przeszłości, gdy spojrzę na te smutne postacie historyczne, tak drogie sercu żołnierza polskiego, to z pewnym podziwem myślę, dlaczego mnie wypadło tyle szczęścia, gdy im tego szczęścia nie dano przeżyć. Oto ja, wasz wódz, oto ja, wasz naczelnik, pierwszy mam szczęście przywitać swoich podkomendnych, przywitać tych, których w bój prowadziłem, przywitać jako żołnierzy wolnej, zjednoczonej Polski. Zwracam się do was, jako do tych, których kiedyś 6 sierpnia w bój wprowadziłem: zwracam się do was, jako do tych, którzy w kraju samym umieli przygotować zastępy ludzi zdatnych, gotowych

sercem i duszą być we wszystkich wypadkach wolnymi, mężnymi żołnierzami polskimi. Zwracam się do was, jako do moich podkomendnych. Większość z was widziała mnie w różnych chwilach, widziała razem w boju, razem wtedy, gdy serce, charakter ludzki łamały się i kruszyły, jak szkło, przed uderzeniem losu. Żołnierz lubi triumfy. Żołnierz lubi wawrzyny. Ja zaś prowadziłem was po cierpieniach, po turmach, które niejednemu serce i charakter łamały, bo ja się nie bałem prowadzić was po tych drogach. Bo ja się nie bałem, że wy się złamiecie. Ja byłem pewien, że tak, jak ja, wytrzymacie w najcięższych chwilach, że zostaniecie wiernymi Ojczyźnie, wiernymi, mężnymi, silnymi żołnierzami. 6 sierpnia 1914 r. byliśmy wolnymi żołnierzami wolnej Ojczyzny. Żadna ręka obca nie śmiała się na nas wówczas położyć. Nie byliśmy właściwym wojskiem. Byliśmy wolontariuszami. Byliśmy zapaleńcami. Tej twardej, codziennej służby żołnierskiej nie znaleźliśmy i tej twardej, codziennej służby żołnierskiej nie mieliśmy. Mieliśmy za to jedną wielką cnotę, której nie zna żadne wojsko: cnotą tą jest żywe współzycie z całym otoczeniem. Nie byliśmy odcięci od naszych współobywateli, noszących cywilne odzienie. Nie oddzielił się od otoczenia żadnym murem chińskim. (...) Wykrzesalem w was młodych ducha inicjatywy, tego ducha działania na własną odpowiedzialność, umiejętność chwytania w lot każdej okoliczności. Tego ducha każdy z was posiada i dzięki temu żywemu współzyciu z otoczeniem, możecie tworzyć rzeczy, o których historyk powie kiedyś, że to są cuda... Koledzy! Zakończę okrzykiem, za który dziadowie i ojcowie nasi umierali, zakończę okrzykiem, za który nasi koledzy krwią serdeczną broczyli: Niech żyje Polska!”.

“ Stworzyliśmy Polskę Wielką i Niepodległą. Polska tęskni do ostatniego słowa, które stoi w testamentie przez przodków nam przekazanym – do Polski istotnie Zjednoczonej

1919

6 I – Józef Piłsudski wystosował list do Romana Dmowskiego, wyrażając wolę porozumienia z działającym w Paryżu Komitetem Narodowym Polskim. Stwierdzał m.in.: „Szanowny Panie Romanie. [...] Niech mi Pan wierzy, że nade wszystko życzę sobie uniknięcia podwójnego przedstawicielstwa Polski wobec aliantów: tylko jedno wspólne przedstawicielstwo może sprawić, że nasze żądania zostaną wysłuchane. [...] Na podstawie dawnej znajomości tuszę, że w tym wypadku i w tej ważnej chwili przynajmniej niektórzy ludzie, jeśli już nie cała Polska, niestety, wznieść się muszą ponad interes stronnictw, klik i grup, do takich zaś ludzi chciałbym zaliczyć i Pana”.

16 I – Naczelnik Państwa Józef Piłsudski powołał w Warszawie rząd pod przywództwem Ignacego Jana Paderewskiego.

16-18 I – Komitet Narodowy Polski w Paryżu uznał Józefa Piłsudskiego za Tymczasowego Naczelnika Państwa i podporządkował się premierowi Ignacemu Paderewskiemu. Władze w Warszawie uznały Komitet za oficjalną reprezentację Polski na kongresie pokojowym w Paryżu.

21 I – w przededniu rocznicy wybuchu powstania styczniowego Naczelny Wódz Józef Piłsudski wydał rozkaz nadający wszystkim weteranom powstania prawa żołnierzy Wojska Polskiego, w tym przywilej noszenia galowych mundurów w uroczyste dni. W rozkazie Piłsudski stwierdzał m.in.: „Dla nas, żołnierzy wolnej Polski, powstańcy 1863 r. są i pozostaną ostatnimi żołnierzami Polski, walczącej o swą swobodę, pozostaną wzorem wielu cnót żołnierskich, które naśladować będziemy”.

Józef Piłsudski ze swoim adiutantem Bolesławem Wieniawą-Długoszowskim

26 I – odbyły się pierwsze wybory parlamentarne po odzyskaniu niepodległości.

27 I – Naczelnik Państwa Józef Piłsudski wydał dekret polecający Państwowe Urzędy Pośrednictwa Pracy, które zajmowały się rejestracją bezrobotnych, przyznawaniem zasiłków i zapomóg oraz pośredniczeniem w znalezieniu pracy.

10 II – w Warszawie odbyło się inauguracyjne posiedzenie Sejmu Ustawodawczego. Marszałkiem został działacz narodowy Wojciech Trąbczyński. Głównym zadaniem Sejmu stało się przygotowanie ustaw niezbędnych dla funkcjonowania państwa po okresie zaborów, w tym uchwalenie Ustawy Konstytucyjnej. W przemówieniu do posłów Naczelnik Państwa Józef Piłsudski powiedział m.in.: „w tej godzinie wielkiego

serc polskich bicia, czuję się szczęśliwym, że przypadł mi zaszczyt otwierać Sejm polski, który znowu będzie domu swego ojczystego jedynym panem i gospodarzem. [...] Naród polski przez półtora wieku zmuszany był stosować się do praw, narzuconych przez obcą przemoc. [...] Obdarzeni dziś zaufaniem narodu, dać mu macie podstawy dla jego niepodległego życia w postaci prawa konstytucyjnego”.

20 II – Sejm Ustawodawczy uchwalił Małą Konstytucję, określającą m.in. kompetencje urzędu Naczelnika Państwa.

22 IV – w Wilnie, oswobodzonym dzień wcześniej z rąk bolszewików przez polską kawalerię wspieraną przez mieszkańców, Naczelnik Józef Piłsudski wydał odezwę do mieszkańców byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego, zapowiadając zasadę samostanowienia ludności w sprawach wewnętrznych, narodowościowych i wyznaniowych: „Stan ciągłej niewoli [...] raz nareszcie musi być zniesiony i raz wreszcie na tej ziemi, jakby przez Boga zapomnianej, musi zapanować swoboda i prawo wolnego, niczym nieskrępowanego wypowiedzenia się o dążeniach i potrzebach”.

11 X – Józef Piłsudski dokonał uroczystego otwarcia Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, zamkniętego przez władze rosyjskie w 1832 r. W swym przemówieniu Naczelnik Państwa stwierdził m.in.: „Gdy grzmią pioruny, przede wszystkim tu [na Kresach – przyp. JJK] w wieżycy i domy uderzają. Nieszczęśliwe nasz ziemie kresowe! A jednak głębokie jest w tym szczęście, płynące z wiary w idealne pierwiastki własnej kultury. Dlatego też, gdy danym było i nam stanąć w chwale zwycięstwa, gdy burza nad tymi murami już się przeniosła – spieszyłem, by dźwignąć dla tej wiary świątynię, by dać znak widomy tej potęgi i siły”.

19 X – w Krakowie odbyło się Święto Zjednoczenia Armii z udziałem Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego, dowódcy Armii Polskiej we Francji gen. Józefa Hallera i dowódcy Armii Wielkopolskiej gen. Józefa Dowbor-Muśnickiego, zwane „Spotkaniem Trzech Józefów”.

1920

16 I – Józef Piłsudski spotkał się w Belwederze z przedstawicielami Komitetu Narodowego Rosyjskiego: Borysem Sawinkowem i Nikołajem Czajkowskim. Piłsudski wyraził gotowość wspierania sił antybolszewickich w Rosji pod warunkiem uznania przez nie niepodległości Litwy, Białorusi i Ukrainy, poparł także ideę tworzenia w Polsce oddziałów rosyjskich, które wesprą Wojsko Polskie w walkach z bolszewikami.

22 I – w Warszawie powołano Kapitułę Orderu Wojennego Virtuti Militari, na której czele stanął Józef Piłsudski. Na placu Saskim wręczono pierwsze odznaczenia (m.in. gen. Józefowi Hallerowi, gen. Edwardowi Śmigłemu-Rydzowi, gen. Wacławowi Iwaskiewiczowi, gen. Franciszkowi Latinikowi, płk. Ludwikowi Kmicicowi-Skrzyńskiemu).

28 II – narodziny drugiej córki Józefa i Aleksandry Piłsudskich – Jadwigi. W czasie II wojny światowej była ona pilotem-ochotnikiem w Royal Air Force. Po wojnie wspólnie z siostrą Wandą była jedną z czołowych działaczek polskiej emigracji niepodległościowej w Londynie.

19 III – przedstawiciele Ogólnej Komisji Weryfikacyjnej Wojska Polskiego zwrócili się do obchodzącego w tym dniu imieniny Józefa Piłsudskiego z wnioskiem o przyjęcie przezeń stopnia marszałka Polski. W lipcu 1919 r. wobec oporów niechętnych Piłsudskiemu posłów Związku Ludowo-Narodowego oraz Narodowego Związku Robotniczego, nie udało się sprawy tej zatwierdzić przez Sejm RP. Naczelnik Państwa wydał dekret o treści: „Stopień Pierwszego Marszałka Polski przyjmuję i zatwierdzam”. Oficjalna uroczystość wręczenia buławy marszałkowskiej odbyła się 14 listopada 1920 r. podczas uroczystości na pl. Zamkowym w Warszawie.

21 IV – została podpisana umowa o współpracy polityczno-wojskowej między Polską reprezentowaną przez Józefa Piłsudskiego a Ukrainą reprezentowaną przez atamana Symona Petlurę. Umowa gwarantowała uznanie niepodległości Ukrainy oraz rozpoczęła wspólne działania zbrojne wymierzone w bolszewików.

25 IV – rozpoczęto ofensywę wojsk polskich i sprzymierzonych z nimi wojsk ukraińskich na Kijów (tzw. wyprawa kijowska).

26 IV – Wojsko Polskie zdobyło Żytomierz, Korosteń i Radomyśl. Józef Piłsudski wydał odezwę do mieszkańców Ukrainy, w której pisał: „Wierzę, że naród ukraiński wyteży wszystkie siły, aby z pomocą Rzeczypospolitej Polskiej wywalczyć wolność własną”.

21 V – Roman Dmowski po powrocie z zagranicy odbył spotkanie z Naczelnikiem Państwa Józefem Piłsudskim. Mimo różnicy zdań na temat m.in. polityki wschodniej, Dmowski miał wyrazić się po spotkaniu, że Piłsudski „to niewątpliwie wielki człowiek, choć nie mogliśmy w niczym uzgodnić naszych poglądów”. Zadeklarował jednocześnie, że „stawia swoją osobę do dyspozycji i gotów jest jak zawsze służyć Polsce”. Z kolei Piłsudski miał stwierdzić, że Dmowski „to jedyny polityk, z którym warto dyskutować, choć różnimy się zasadniczo w naszych zapatrywaniach co do przyszłości Polski”.

1 VII – wobec zagrożenia nawałą bolszewicką Sejm powołał Radę Obrony Państwa pod przewodnictwem Józefa Piłsudskiego.

24 VII – Józef Piłsudski powołał Rząd Obrony Narodowej pod przewodnictwem Wincentego Witosa.

6 VIII – Józef Piłsudski podpisał rozkaz nr 8358/III o przeniesieniu Frontu Północno-Wschodniego na linię Wisły, odpieraniu ataków bolszewickich na przedpolu warszawskim oraz przegrupowaniu armii i kontruderzeniu znad Wieprza. Plan ujęty w rozkazie przesądził o zwycięstwie nad Armią Czerwoną w Bitwie Warszawskiej.

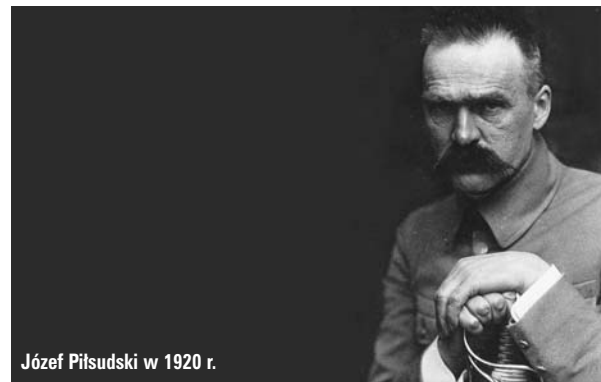
10 VIII – w Warszawie w Sztabie Generalnym odbyła się narada z udziałem Naczelnego Wodza Józefa Piłsudskiego, Szefa Sztabu gen. Tadeusza Rozwadowskiego oraz generałów Kazimierza Sosnkowskiego i Maxima Weyganda. Omówiono na niej szczegóły kontrofensywy znad Wieprza – operacji kluczowej dla pomyślności Bitwy Warszawskiej.

13 VIII – Marszałek Józef Piłsudski stanął na czele grupy uderzeniowej wojsk polskich skoncentrowanych nad Wieprzem. Gen. Maxim Weygand zapisał: „w ciągu trzech dni, które Marszałek spędził wśród wojsk, zelektryzował je; przelał

z własnej duszy w duszę walczących ufność i wolę pokonania wszelkich przeszkód. Pod żadnym innym dowódcą wojsko polskie nie dokonałoby z tym uniesieniem zażartym tej ofensywy”.

16 VIII – rozpoczęła się zwycięska kontrofensywa wojsk polskich znad Wieprza w sile pięciu dywizji (Grupa Manewrowa) dowodzonych osobiście przez Marszałka Józefa Piłsudskiego w kierunku Mińska Mazowieckiego, Brześcia i Siedlec. Odwrót bolszewików spod Warszawy.

24–28 IX – Wojsko Polskie rozbiło 3. Armię bolszewicką w bitwie nad Niemnem, co ostatecznie przesądziło o zwycięstwie Polski nad Rosją bolszewicką.

Józef Piłsudski w 1920 r.

Jasna Góra, październik 1921 r. Józef Piłsudski podczas pielgrzymki dziękczynnej za zwycięstwo nad bolszewikami

7–9 X – wykonując tajne polecenie Józefa Piłsudskiego, kilka pułków tworzących Grupę Operacyjną „Bieniakonie” pod dowództwem gen. Lucjana Żeligowskiego oficjalnie „wypowiedziało posłuszeństwo” polskiemu dowództwu i zajęły zbrojnie Wilno i Wileńszczyznę, wypierając stamtąd wojska litewskie (tzw. „bunt Żeligowskiego”). Jak wspominał gen. Lucjan Żeligowski, Józef Piłsudski podczas rozmowy 20 września 1920 r. powiedział mu: „Jeżeli teraz Wilna nie wyratujemy, to historia nam tego nie daruje. (...) Trzeba, aby ktoś wziął na siebie całą sprawę. (...) Tylko pamiętać należy, że wszystkich mamy przeciwko sobie, nawet społeczeństwo polskie, które nie rozumie sprawy litewskiej. Może nastać chwila, kiedy będzie pan miał przeciwko sobie nie tylko opinię świata, ale i Polski. (...) Trzeba to wszystko wziąć na siebie. Tego nie mogę rozkazać. Takich rzeczy się nie rozkazuje”. Na zajętych obszarze powołano samodzielny twór państwowy – Litwę Środkową.

18 X – oficjalnie wstrzymano działania zbrojne na froncie polsko-bolszewickim. Józef Piłsudski wydał rozkaz do żołnierzy na zakończenie wojny polsko-bolszewickiej, w którym pisał m.in.: „od pierwszej chwili życia swobodnej Polski, wyciągnęło się ku niej mnóstwo pożądliwych rąk, by ją utrzymać w stanie bezsiły, by jeśli już istnieje, była igraszką w ręku innych, biernym polem dla intryg całego świata. Naród polski porwał się jednak do broni, zrobił ogromny wysiłek. Kraj, co w dwa lata potrafił wytworzyć takiego żołnierza, jakim wy jesteście, może spokojnie patrzeć w przyszłość”.

Józef Piłsudski wręcza Ordery Wojenne Virtuti Militari oficerom wslawionym w bojach wojny polsko-bolszewickiej, Belweder 1921 r.

“ Być zwyciężonym i nie ulec, to zwycięstwo. Zwyciężyć i spocząć na laurach – to klęska!

14 XI – na placu Zamkowym w Warszawie odbyła się uroczystość wręczenia buławy marszałkowskiej Józefowi Piłsudskiemu. Przemówienie wygłosił najstarszy wiekiem oficer WP, gen. Karol Trzaska-Durski, zaś buławę wręczył szeregowiec, najmłodszy kawaler Orderu Virtuti Militari, Jan Żywek.

22 XI – Marszałek Piłsudski odznaczył miasto Lwów Orderem Wojennym Virtuti Militari.

1921

19 II – w Paryżu Józef Piłsudski podpisał polsko-francuską umowę polityczną wraz z tajną konwencją wojskową, zobowiązującą oba kraje do współdziałania na wypadek napaści ze strony Niemiec. Podczas wizyty we Francji Piłsudski odznaczył bohaterskiego dowódcę z I wojny światowej, marsz. Ferdynanda Focha, Orderem Wojennym Virtuti Militari. Sam został odznaczony Legią Honorową oraz otrzymał honorowe obywatelstwo miasta Verdun.

17 III – Sejm Ustawodawczy RP uchwalił Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej (tzw. konstytucję marcową), ustanawiającą w Polsce system rządów parlamentarno-gabinetowych.

29 IV – Józef Piłsudski otrzymał doktorat honoris causa Uniwersytetu Jagiellońskiego.

2 V – Józef Piłsudski otrzymał doktora honoris causa Wydziału Medycznego Uniwersytetu Warszawskiego.

21 X – Józef Piłsudski wraz z generalicją odbył pielgrzymkę na Jasną Górę w intencji dziękczynnej za zwycięstwo nad bolszewikami w 1920 r.

25 X – w Belwederze miał miejsce ślub Józefa Piłsudskiego i Aleksandry Szczerbińskiej. Ślubu udzielił kapelan Naczelnika Państwa ks. prałat Marian Tokarzewski, a świadkami byli płk Bolesław Wieniawa-Długoszowski i płk dr Eugeniusz Piestrzyński.

1922

3 III – Marszałek Józef Piłsudski przewodniczył grze wojennej w Twierdzy Brzeskiej, w której wzięli udział członkowie dowódcy Wojska Polskiego (m.in. gen. Edward Śmigły-Rydz i gen. Stanisław Haller).

16 III – były nuncjusz apostolski w Polsce Ojciec św. Pius XI (Achilles Ratti) za pośrednictwem kard. Aleksandra Kakowskiego przekazał Marszałkowi Józefowi Piłsudskiemu specjalne błogosławieństwo, w którym napisał: „Przesyłamy Naszemu Kochanemu Synowi w Chrystusie Józefowi Piłsudskiemu, Naczelnikowi Państwa Polskiego, błogosławiąc z uczuciem szczególnej i niezmiernej życzliwości Jego i Jego szlachetny, drogi naszemu sercu kraj”.

Uroczystość patriotyczna na Placu Saskim w Warszawie. Obok Józefa Piłsudskiego siedzi nuncjusz apostolski w Polsce Achilles Ratti, późniejszy papież Pius XI

14 XII – Naczelnik Państwa Józef Piłsudski złożył urząd głowy państwa na ręce wybranego 9 grudnia Prezydenta RP Gabriela Narutowicza. Podczas uroczystości w Belwederze Marszałek powiedział: „Ja oficer czynnej służby, który nigdy przed nikim nie stawał na bacność, stoję na bacność przed Polską, którą Ty reprezentujesz”.

1923

3 V – Marszałek Józef Piłsudski odznaczył Orderem Wojennym Virtuti Militari marszałka Francji i Polski Ferdynanda Focha. Podczas uroczystości na Pl. Saskim w Warszawie dokonano odsłonięcia pomnika księcia Józefa Poniatowskiego, bohatera Francji i Polski.

30 V – Marszałek Józef Piłsudski złożył dymisję ze stanowiska Szefa Sztabu Generalnego i Przewodniczącego Ścisłej Rady Wojennej i wycofał się na trzy lata z życia publicznego, osiedlając się z rodziną w Sulejówku w dworku „Milusin” подарowanym mu przez podkomendnych.

19 IX – Józef Piłsudski zrzekł się pensji marszałkowskiej, utrzymując się jedynie z honorariów autorskich, tj. artykułów, publikacji książkowych (m.in. wspomnień *Moje pierwsze boje*, *Rok 1920*), wykładów i odczytów.

1924

27 X – na zaproszenie profesorów Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, Marszałek Józef Piłsudski rozpoczął cykl wykładów historycznych poświęconych Powstaniu Styczniowemu pt. *Wpływ Wschodu i Zachodu w epoce 1863 roku*. Z uwagi na ogromne zainteresowanie, wykłady (27–29 października) wygłoszone były w największej sali w Wilnie – Teatrze na Pohulance.

Józef Piłsudski z żoną Aleksandrą i córkami Wandą i Jadwigą podczas odpoczynku w Druskiennikach, 1924 r.

1925

7 II – w Warszawie ukazała się praca Józefa Piłsudskiego *Moje pierwsze boje*, zawierająca wspomnienia Marszałka z walk legionowych, które spisał podczas uwięzienia w Magdeburgu

15 XI – w Sulejówku odbyła się manifestacja wierności Marszałkowi Piłsudskiemu zorganizowana przez kilkusetosobową grupę oficerów na czele z gen. Gustawem Orlicz-Dreszerem.

1926

12–15 V – demonstracja wojsk wiernych Piłsudskiemu przeciwko rządowi Wincentego Witosa i początek walk z wojskami rządowymi (przewrót majowy). W wyniku zwycięstwa piłsudczyków rząd i Prezydent RP Stanisław Wojciechowski podali się 14 maja do dymisji.

22 V – Marszałek Józef Piłsudski wydał rozkaz do wojska, odnoszący się do walk bratobójczych. W rozkazie stwierdzał m.in.: „Gdy bracia waśnią się i węzeł pęka, waśń ich również silniejsza jest nad inne. W jedną ziemię wsiąkła krew nasza... Niechaj krew ta gorąca, najcenniejsza w Polsce krew żołnierza, pod stopami naszymi będzie nowym posiewem braterstwa... Niech Bóg, nad grzechami litościwy, nam odpuści i rękę karzącą odwróci, a my stańmy do naszej pracy, która ziemię naszą wzmacnia i odradza”.

31 V – Zgromadzenie Narodowe wybrało Józefa Piłsudskiego na urząd Prezydenta RP. Marszałek wyboru nie przyjął, pisząc do Marszałka Sejmu Macieja Rataja m.in. „przyjąć wyboru nie jestem w stanie. (...) Zbyt silnie w pamięci stoi mi tragiczna postać zamordowanego Prezydenta Narutowicza, którego nie zdołałem od okrutnego losu ochronić. (...) Nie mogę też nie stwierdzić raz jeszcze, że nie potrafię żyć bez pracy bezpośredniej, gdy istniejąca konstytucja [marcowa – przyp. JJK] od Prezydenta taką właśnie pracą odsuwa i oddala”. Marszałek zarekomendował parlamentarzystom kandydaturę prof. Ignacego Mościckiego.

„ Polskę, być może czekają i ciężkie przeżycia. Podczas kryzysów – powtarzam – strzeżcie się agentur. Idźcie swoją drogą, służąc tylko Polsce, miłując tylko Polskę i nienawidząc tych, co obcym służą

Marszałek w otoczeniu plk. Bolesława Wieniawy-Długoszowskiego, mjr. Aleksandra Prystora i plk. Adama Koca po przewrocie majowym 1926 r.

Uroczystość zaprzysiężenia prezydenta RP prof. Ignacego Mościckiego, 1 czerwca 1926 r.

Marszałek na Kasztance, obraz Wojciecha Kossaka ze zbiorów Instytutu Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku

8 VIII – w Kielcach odbył się V Zjazd Legionistów z udziałem Józefa Piłsudskiego. Podczas przemówienia Marszałek stwierdził m.in. „Kielce są tak wyjątkowo drogie myślom i wspomnieniom wielkiej części legionistów, bo tu był pierwszy pocałunek wojny”.

27 VIII – Prezydent RP prof. Ignacy Mościcki mianował Marszałka Józefa Piłsudskiego Generalnym Inspektorem Sił Zbrojnych.

*„Naród, który traci pamięć,
przestaje być narodem.
Staje się tylko zbiorem ludzi,
czasowo zajmujących
dane terytorium*

2 X – Marszałek Józef Piłsudski stanął na czele rządu jako premier, piastując ten urząd do 27 czerwca 1928 r.

25 X – na zamku książąt Radziwiłłów w Nieświeżu, Marszałek Józef Piłsudski odznaczył pośmiertnie Orderem Wojennym Virtuti Militari swego adiutanta mjr. Stanisława Radziwiłła, poległego w wojnie polsko-bolszewickiej. Marszałek został podjęty obiadem przez Albrechta Radziwiłła i spotkał się z przedstawicielami rodów książęcych i ziemiańskich. Wygłaszając toast, Marszałek, nawiązując do swej dawnej działalności rewolucyjnej, miał powiedzieć z humorem: „To nie sztuka zabić kruka, ani sowę trafić w głowę, ale sztuka całkiem świeżą, trafić z Bezdán do Nieświeża”.

1927

2 VII – w Wilnie z udziałem najwyższych władz kościelnych, państwowych i wojskowych, odbyła się koronacja koronami papieskimi Obrazu Matki Boskiej Ostrobramskiej. W uroczystości wziął udział m.in. Marszałek Józef Piłsudski, który darzył obraz wielkim kultem (m.in. kopia obrazu wisiała zawsze nad jego łóżkiem). Podczas uroczystości, która odbywała się w plenerze, spadł ulewny deszcz. Jeden z księży rozpostarł nad Piłsudskim parasol, na co Marszałek gniewnie stwierdził: „Schowaj ksiądz ten parasol! Kiedy koronują Królową Polski, można stać na deszczu! Jestem u Matki Boskiej na ordynansach”.

18 XI – przebywający z wizytą w Polsce Marszałek Francji Louis Franchet d'Esperay odznaczył Marszałka Józefa Piłsudskiego najwyższym odznaczeniem wojskowym Francji „Médaille Militaire”.

10 XII – Marszałek Józef Piłsudski wziął udział w sesji Rady Ligi Narodów w Genewie poświęconej normalizacji stosunków polsko-litewskich. Marszałek Piłsudski zadał premierowi Litwy Augustinasowi Voldemarasowi pytanie, które przeszło do historii dyplomacji: „pokój, czy wojna?”

1928

19 I – w Warszawie ogłoszono deklarację programową Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem Józefa Piłsudskiego (BBWR), reprezentacji politycznej obozu piłsudczykowski zorganizowanej przez płk. Walerego Sławka. W deklaracji postulowano wzmocnienie roli władzy wykonawczej, walkę z „partyjniactwem”, naprawę gospodarki.

8 XI – Rada Miasta Stołecznego Warszawy podjęła uchwałę o przemianowaniu centralnego placu stolicy – Placu Saskiego na Plac Marszałka Piłsudskiego.

1930

25 V – Józef Piłsudski został po raz drugi premierem rządu RP, pełniąc tę funkcję do 4 grudnia 1930 r.

9 IX – aresztowano kilkunastu byłych posłów ugrupowań centrolewicowych opozycyjnych względem rządów sanacji (m.in. Wincentego Witosa, Adama Ciołkosza i Karola Popiela). Aresztowanych uwięziono w twierdzy wojskowej w Brześciu nad Bugiem.

15 XII – Marszałek Józef Piłsudski udał się na trzymiesięczny wypoczynek na Maderę.

Zaprzysiężenie rządu pod przewodnictwem Józefa Piłsudskiego, 1930 r.

Józef Piłsudski w otoczeniu weteranów Powstania Styczniowego 1863 roku Belweder, styczeń 1933 r.

Spacer nad Niemnem w Druskiennikach, 1931 r.

Odoczynek przy ulubionej czarnej herbacie

Józef Piłsudski z córkami podczas odpoczynku w Krynicy Górskiej w 1933 r.

1932

1 III – rozpoczął się, trwający blisko dwa miesiące, wyjazd wypoczynkowy Marszałka Józefa Piłsudskiego do Egiptu.

25 VII – zgodnie z wdrażaną przez Piłsudskiego „polityką równowagi” w relacjach z ZSRS i Niemcami, w Moskwie podpisany został polsko-sowiecki pakt o nieagresji, na mocy którego obie strony zobowiązały się rozstrzygać kwestie sporne wyłącznie na drodze pokojowej. Pakt został zawarty na trzy lata, a w 1934 r. przedłużony do 31 grudnia 1945 r. Pakt został jednostronnie zerwany przez Związek Sowiecki w wyniku agresji na Polskę 17 września 1939 r.

1933

6 X – w Krakowie odbyły się obchody 250. rocznicy Wiktorii Wiedeńskiej. Na Błoniach Krakowskich miała miejsce największa w dziejach Polski rewia kawalerii, w której wzięło udział 12 pułków ułanów. Rewia miała zademonstrować siłę i gotowość Wojska Polskiego na wypadek proponowanej rządowi Francji przez Marszałka Piłsudskiego wojny prewencyjnej narzuconej Niemcom, w związku z dojściem Hitlera do władzy. Po rewii Marszałek Józef Piłsudski, Prezydent RP i najwyżsi

dowódcy WP wzięli udział w Mszy św. na Wawelu oraz oddali hołd Janowi III Sobieskiemu przy jego sarkofagu w podziemiach Katedry.

11 XI – Uniwersytet Poznański nadał tytuł doktora honoris causa Marszałkowi Józefowi Piłsudskiemu.

1934

26 I – podpisanie polsko-niemieckiej deklaracji o niestosowaniu przemocy. Na mocy traktatu przez 10 lat obydwie państwa wszelkie kwestie sporne miały rozwiązywać na drodze dyplomatycznej. Traktat został wypowiedziany jednostronnie przez III Rzeszę w kwietniu 1939 r.

6 VIII – rozpoczęła się budowa Kopca Józefa Piłsudskiego na krakowskim Sowińcu.

Józef Piłsudski z prezydentem Krakowa płk. Władysławem Beliną-Prażmowskim podczas święta kawalerii, 6 października 1933 r.

11 XI – wielka defilada Wojska Polskiego na Polu Mokotowskim w Warszawie w rocznicę odzyskania niepodległości. Była to ostatnia defilada z udziałem Marszałka Józefa Piłsudskiego.

19 XII – na Adriatyku w Trieście zwodowano polski transatlantyk M/S „Piłsudski”.

1935

23 IV – Prezydent RP prof. Ignacy Mościcki podpisał na Zamku Królewskim w Warszawie uchwaloną przez Sejm nową Konstytucję RP (tzw. Konstytucję Kwietniową), wprowadzającej silną pozycję głowy państwa – Prezydenta RP, który miał skupiać w swym ręku „jednolitą i niepodzielną władzę” państwa. Konstytucja określała państwo, jako najwyższą wartość dla wszystkich obywateli. Podpis pod Konstytucją złożyli wszyscy ministrowie rządu, w tym Marszałek Józef Piłsudski. Był to ostatni podpis ciężko już chorego Marszałka na dokumencie urzędowym.

12 V – o godz. 20.45 w Pokoju Narożnym w Belwederze, opatrzony Sakramentami Świętymi przez ks. Władysława Kornitowicza, w wieku 68 lat zmarł Józef Piłsudski. W specjalnym orędziu Prezydent RP prof. Ignacy Mościcki stwier-

„Przed Polską stoi wielkie pytanie: czy ma być państwem równorzędnym z wielkimi potęgami świata, czy ma być państwem małym, potrzebującym opieki możnych?”

Generałowie Wojska Polskiego wnoszą trumnę z ciałem Józefa Piłsudskiego do Katedry Wawelskiej, 18 maja 1935 r.

dził, że odszedł „największy na przestrzeni naszej historii człowiek... Dał Polsce wolność, granice, moc i szacunek”.

17–18 V – w Warszawie w Katedrze św. Jana i na Polu Mokotowskim, a nazajutrz w Krakowie odbyły się uroczystości pogrzebowe Marszałka Józefa Piłsudskiego. Jego doczesne szczątki spoczęły w Krypcie Św. Leonarda w Katedrze Wawelskiej, skąd w 1937 r. zostały przeniesione do Krypty Pod Wieżą Srebrnych Dzwonów.

20 V – Senat Uniwersytetu Warszawskiego podjął uchwałę o przyjęciu przez uczelnię imienia Marszałka Józefa Piłsudskiego

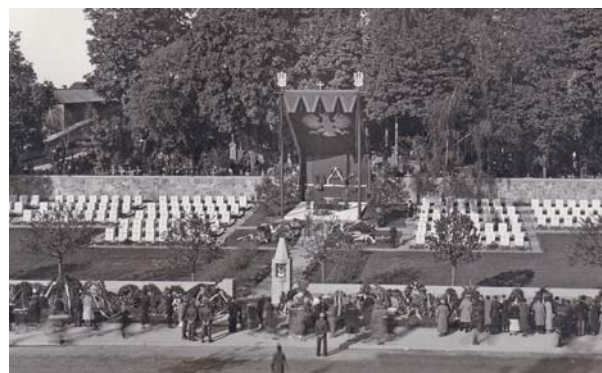
7 XII – rząd RP podjął uchwałę o ustanowieniu Muzeum Józefa Piłsudskiego w Belwederze.

1936

12 V – zgodnie z testamentem Marszałka w kwaterze wojskowej z wojny polsko-bolszewickiej na wileńskiej Rossie pochowano sprowadzone z Sugint na Litwie prochy Marii z Billewiczów Piłsudskiej – matki Marszałka oraz jego serce. Zgodnie z wolą Marszałka na płycie nagrobnej umieszczono fragmenty poematów Juliusza Słowackiego:

„Ty wiesz, że dumni nieszczęściem nie mogą
Za innych śladem iść tą samą drogą”.
oraz słowa

„Gdy mogąc wybrać, wybrał zamiast domu
Gniazdo na skale orła. Niechaj umie
Spać, gdy źrenice czerwone od gromu
I słycać jęk szatanów w sosen szumie
– Tak żyłem!”

Wileńska Rossa po uroczystości złożenia serca Marszałka w grobie jego matki Marii z Billewiczów Piłsudskiej, 12 maja 1936 r.

W tym roku przypada 150. rocznica urodzin Marszałka Józefa Piłsudskiego. Człowieka, który, jak pisał Stefan Żeromski, miał niezachwianą wiarę w Niepodległość. Wiarę tak silną, że nie tylko zarażał nią współpracowników i podkomendnych, ale która miała również dać narodowi moc wystarczającą do przebudzenia ze snu niewoli. Czy bez jego charyzmy, ducha walki, upartego dążenia do zwycięstwa odzyskalibyśmy miejsce na mapie świata i tak upragnioną suwerenność, ciężko powiedzieć. Wiemy jednak, że nie było w nim ani zgorzknienia, ani rezygnacji, a całą duszą oddany był sprawie niepodległości umiłowanej, dumnej Rzeczypospolitej.

Fenomen Józefa Piłsudskiego

Dał Polsce wolność, granice, moc i szacunek

G en. Friedrich von Raben, autor przedmowy do niemieckiego wydania Pism zbiorowych Józefa Piłsudskiego, zamordowany przez swych rodaków w obozie we Flossenburgu w 1945 r., tak pisał w latach 30-tych o Marszałku: „Bóg złożył w jego piersi siłę i moc rozkazywania, oraz miłość mocy i siły. Ale był on również synem wolności. I dla niej szukał mocy... W konfliktach stąd wynikających miał jedną gwiazdę przewodnią – honor. Prawdziwym wodzem jest tylko ten, kto ma duszę wielką. Józef Piłsudski miał ją. Jego życie było pełne bohaterstwa, jak Appassionata Beethovena, o której powiedziano, że jest się zawsze dzielniejszym, gdy się jej słucha. – Jest się mężniejszym, gdy myśli się o słowach i czynach Józefa Piłsudskiego”.

Podobnie czuło i myślało wielu współczesnych Marszałkowi, nie wyłączając przeciwników politycznych. Tuż po śmierci Piłsudskiego przywódca i ideolog narodowej demokracji Roman Dmowski napisał o nim w maju 1935 r. na łamach „Gazety Warszawskiej”: „Gdy w państwie umiera jeden z ministrów, pozostaje tylko kwestia postawienia innego na jego miejsce. Zgon wszakże ministra spraw wojskowych Rzeczypospolitej wytworzył kwestie niewspółmiernie większe. Człowiek, który formalnie zajmował skromne stanowisko mini-

stra, był w istocie głową władzy w Polsce (...). Wszyscy mieszkańcy naszego kraju rozumieli, że każdy ważniejszy akt rządu był wyrazem jego woli, a przynajmniej nie mógł zająć bez jego zgody”.

Panowanie charyzmatyczne

Zwolennicy widzieli w Marszałku honor, bezinteresowność, uczciwość, konsekwencję, przenikliwość, silną wolę, upór w dążeniu do postawionych przed sobą celów. Niewątpliwie wszyscy współcześni zaś, bez względu na sympatie polityczne, nie kwestionowali jednego: był postacią obdarzoną niezwykłą charyzmą, której oddziaływanie ukształtowało oblicze II Rzeczypospolitej.

Można postawić tezę, że rządy Piłsudskiego były klasycznym wręcz przykładem „panowania charyzmatycznego”, którego definicję sformułował wybitny niemiecki socjolog Max Weber wyróżniający trzy „typy prawomocnego panowania” – panowania rozumianego jako prawdopodobieństwo, że określony „rozkaz” zostanie wykonany przez podległe władzy struktury czy jednostki.

Weber zaliczał do nich: panowanie legalne, tradycyjne i charyzmatyczne. Pierwsze, według Webera, istnieje na mocy ustanowienia. Jego składnikami są organa zarządzania, a posłuszeństwo obowiązuje nie wobec osoby

na mocy jej swoistego prawa, lecz wobec ustanowionej zasady, która określa komu i w jaki stopniu jest ono należne. Drugi typ – panowanie tradycyjne – opiera się na stosunkach o charakterze wspólnoty, gdzie typem rozkazującym jest „pan”, słuchającego „poddany”, a zespół zarządzający ma charakter służby. Słucha się „pana” z racji na jego powagę, której udziela mu tradycja – przez szacunek oraz na mocy wiary w świętość istniejących od dawna porządków i potęg panujących. Charakteryzując trzeci typ „panowania” – „panowanie charyzmatyczne” – Weber pisał, iż jego moc opiera się na uczuciowym oddaniu społeczeństwa, uznającego niezwykle talenty przywódcy: jego bohaterstwo, moc ducha, mowę itp.

Źródła zafascynowania Piłsudskim

Nie trzeba udowadniać, że zafascynowanie Marszałkiem było ogromne. Podobnie jak siła oddziaływania, która trwała nawet po jego śmierci. Złożyły się na to przynajmniej dwa równie istotne czynniki.

Pierwszym była niewątpliwie niezwykle charyzmatyczna osobowość Piłsudskiego: jego sposób bycia, obcowania z ludźmi, sposób działania, dyscyplina wewnętrzna, silny charakter. Nie tylko ułatwiało to w znacznym stopniu wdrażanie przez niego koncepcji politycznych, ale rodziło też zaufanie do planów, wizji, czy przedsięwzięć.

Drugim czynnikiem, którego nie można lekceważyć, był fakt, iż Marszałek doskonale „trafił” w epokę, w jakiej przyszło mu żyć i pracować. Piłsudski działał w czasach, w których Polacy pragnęli przywódcy odzwierciedlającego i uosabiającego „pierwiastki narodowe”, jak ujmował to po latach Janusz Jędrzejewicz. Te dwa czynniki spletały się ze sobą, wzajemnie zazębiały i odegrały bardzo szczególną rolę w poszczególnych etapach życia Marszałka.

Dusza romantyka

Piłsudski wychował się i ukształtował w romantycznej tradycji insurekcyjnej, jako swego rodzaju pogrobowiec Powstania Styczniowego. Duży wpływ mieli na to jego rodzice. Ojciec Marszałka był komisarzem Rządu Narodowego w rejonie święciańskim. Matka – Maria z Billewiczów, którą Komendant szczególnie ukochał – starała się skutecznie zaszcześcić w umysłach swoich dzieci miłość do polskiej tradycji insurekcyjnej, do literatury i dzieł wielkich romantyków, a szczególnie poezji Juliusza Słowackiego.

Przyszły Naczelnik Państwa wzrastał więc w klimacie umiłowania tradycji powstańczej i romantycznej. Ciążyła ona nad całym jego dojrzałym życiem. Czuł się jej dziedzicem, spadkobiercą, wykonawcą testamentu przodków. I do takiej postawy przekonywał podkomendnych.

Pierwsza Kompania Kadrowa, z którą miał rozpocząć powstanie w Kongresówce w sierpniu 1914 roku, wie-

lokrotnie nazywana była przez niego bezpośrednią kontynuatką „Czynu 1863 roku”. Jej wymarsz z krakowskich Oleandrów splótł się z pięćdziesiątą rocznicą stracenia na stokach Cytadeli warszawskiej członków Rządu Narodowego z Romualdem Trauguttem na czele. Nie był to przypadek. Piłsudski chciał, aby pierwsze oddziały odrodzonego wojska polskiego rozpoczęły bój o niepodległość jako spadkobiercy powstańców 1863 roku i jako mściciele pomordowanych patriotów sprzed półwiecza. „O ojców grób bagnetów poostrz stał” – śpiewał Piłsudski ze swymi strzelcami w słonecznym sierpniu 1914, maszerując w stronę Kielc.

„ Piłsudski działał w czasach, w których Polacy pragnęli przywódcy odzwierciedlającego i uosabiającego „pierwiastki narodowe”

Legioniści Pierwszej Brygady na foncie wołyńskim w lipcu 1916 r.

Przywiązanie do tradycji powstańczej i szlacheckiej

Idealnie wpisywało Piłsudskiego w krajobraz polskości. Był niemalże przeniesiony z obrazów Grottgera, czy Gierymskiego. To kształtowało jego życie w taki sposób, iż można je było określić mianem typowego polskiego życiorysu, symbolizującego nasze doświadczenie historyczne z okresu dziewiętnastowiecznych zmagania wolnościowych.

Konspiracja od najmłodszych lat w ramach kółek samokształceniowych w gimnazjum wileńskim, podejrzenie o udział w spisku na życie cara Aleksandra III, proces, pięcioletnia zsyłka na Sybir. Wszystko to przenosiło we współczesność mickiewiczowską tradycję Filomatów i Filaretów, tragizm kilku pokoleń zesłańców syberyjskich, dramat kolejnych powstańczych zrywów.

„Męczennik za sprawę”

Powrót z Syberii i włączenie się do prac w Polskiej Partii Socjalistycznej następował w momencie, w którym Piłsudski był już postrzegany jako męczennik za sprawę i bohater. Otaczała go legenda, mimo iż miał niespełna trzydzieści lat.

Późniejsza żona, współpracowniczka z lat walki z rosyjskim caratem, Aleksandra Szczerbińska zapamiętała go z tego okresu, jako człowieka, którego „nawet Syberia złamać nie zdołała”. „Nie było w nim ani zgorzknienia, ani rezygnacji. (...) Odczułam na sobie wpływ jego osobowości, jakąś siłę niezwykłą, nieokreślony magnetyzm, którym promieniował przez całe swe życie, naginając do siebie ludzi, nawet wbrew ich woli (...) Gdy mówił, twarz jego promieniała zachwytem. Jakież kontrast (...) między tym człowiekiem a innymi sybirakami (...). Mowę przeplatał cytatami ze Słowackiego, mówił pięknie, rzeczowo, z uczuciem. Gdy go słuchałam, nabrałam zupełnej pewności, że (...) jest to człowiek oddany całą duszą sprawie niepodległości Polski” – wspominała.

Ten zachwyty udzielał się nie tylko działaczom PPS, w której Piłsudski był głównym orędownikiem walki orężnej w szeregach Organizacji Bojowej i walki bezorężnej na łamach „Robotnika”. Podzielali go także ci, których o jakąkolwiek sympatię dla socjalizmu trudno podejrzewać. Antonina Domańska – krakowska konserwatystka, popularna pisarka, autorka m.in. „Historii żółtej cizemki”, uwieczniona przez Stanisława Wyspiańskiego jako wyniosła Radczyni w „Weselu”, w jednym

z listów z 1904 roku pisała: „Tom i ja zwariowała na jego punkcie. Ale tak pięknie mówił dzisiaj o wolnej Polsce, polskich rycerzach. Boże, co za szalone mrzonki, ale kiedy on mówi, wierzy się, że już, już będziemy nie jakąś tam Galicją, tylko wolną Polską. Wprost opętany jest wizją kruszenia kajdan. (...) W salonach lśni arystokratycznymi manierami. Prowadzi błyskotliwą konwersację, miło i dowcipnie mówi o wszystkim i o niczym, zgrabnie łącząc ojczystą mowę z językiem francuskim. (...) Aparycja, wielkopański styl bycia, snute wizje niepodległego kraju wywołały tutaj istną epidemię uwielbienia tego człowieka i wszystkiego, co gości w jego sercu; nawet i tego socjalizmu, w którym wszyscy będziemy mieli po równo”.

Powstanie „Strzelca”

Wyrosła z gruntu pracy w PPS grupa niepodległościowa pod przywództwem Piłsudskiego – towarzysza „Wiktora” – rozpoczęła po upadku rewolucji w Kongresówce kolejny etap działań. Efektem był powstały w 1908 roku we Lwowie tajny Związek Walki Czynnej i jego jawna emanacja – ruch strzelecki.

Miejsce działań „Strzelca” – Kraków, Lwów, Podhale – i czas tworzenia zrębów przyszłego wojska polskiego przypadający na okres Młodej Polski, znakomicie wpisywały się w polską tradycję i mitologię. Wraz z maszerującymi na ćwiczeniach pod Giewontem strzelcami w szarych maciejówkach, odżywała legenda o śpiących rycerzach w Tatrach i marzenia o czynie, tak mocno sportretowane przez Wyspiańskiego w ostatnich scenach „Wesela”, epokowego dramatu o polskiej mocy i nie-mocy. Tęskniono za wodzem, herosem, wybawcą, który tchnie w uśpiony naród chęć walki, który przetrwie „chocholi taniec”.

Kto poderwie naród?

Jeden z poetów młodopolskich Jan Pietrzycki w utworze „Nieznanemu Wodzowi” pisał:

A kiedy przyjdiesz wziąć wodzostwo ducha,
Niech głosu Twego każdy hufiec słucha –
I niech na szańcach w boju dzień ofiarny
Każda ci tarcza i miecz będzie korny!
Bo w przebudzenia tworzącej godzinie
Moc w jednym, wielkim objawia się czynie,
Co choć zrodzony w niewoli i kłęsce,
Na bój ostatni prowadzi zwycięzcę.

Pietrzycki nie pisał tego utworu z myślą o konkretnej postaci. Wyrażał tęsknotę, podobnie jak wielu twórców trzymających wówczas „rząd dusz” w społeczeństwie galicyjskim, za kimś, kto zdoła poderwać naród i stanąć na jego czele.

Piłsudski, rozpoczynając prace niepodległościowe w Galicji, tworząc ruch strzelecki, z miesiąca na miesiąc dawał się poznać jako ten, kto wypełni pustkę powstałą z tęsknoty za „Nieznany Wodzem”. Jego „wiara w Niepodległość”, jak określał to Stefan Żeromski, wiara, którą zarażał współpracowników i podkomendnych, miała dać narodowi moc wystarczającą do przebudzenia ze snu niewoli.

Marszałek, który określał siebie w słynnym liście-testamencie skierowanym przed akcją pod Bezdanami do Feliksa Perla jako człowieka „z godnością nie – niewolniczą”, przekonywał do takiej postawy innych. Lektura jego rozkazów kierowanych do strzelców sprowadza ich treść do krótkiego przekazu: Godzina wolności blisko! Czas zrzucić kajdany niewoli! Nie czekać, ale chwycić miecz, o którym po upadku Powstania Styczniowego naród z bojaźni przed represjami zapomnia!

Legenda zesłańca

Zasługi z lat 1887–1908, w tym legenda zesłańca, konspiratora, działacza niepodległościowego, czy wreszcie tego, który chce tworzyć na nowo zręby wojska polskiego, odgrywały tu bardzo istotną rolę. Tworząc struktury strzeleckie w Krakowie i we Lwowie Piłsudski pamiętał o tym, aby w powszechnym odbiorze traktowane one były jako kontynuacja tradycji powstańczych. Dbał o to, aby w Legionach Polskich, a zwłaszcza w I Brygadzie, nie zabrakło sztandarów nawiązujących swym wyglądem do sztandarów z 1863 roku, nie zabrakło ułańców – zakorzenionych jeszcze w tradycjach I Rzeczypospolitej.

Sam też prezentował się w tym okresie jako przywódca wywodzący się ze ściśle polskiej tradycji wojskowej: trochę hetmańskiej, trochę Grottgerowskiej – romantycznej i powstańczej. Nie nosił odznaczeń i orderów. Jedyne, które przypinał do munduru to odznaka kursu strzeleckiego z 1913 r. tzw. „Parasol” i odznaka „Za Wierną Służbę”, jaką po bitwie pod Kostiuchnówką w 1916 r. otrzymywali wyróżniający się legioniści. Chodził lekko przygarbiony, w szarym mundurze, z sumiastym wąsem, posiadał „chimerycznej” – jak sam określał – Kasztanki, której już z samego wyglądu bliżej było do zabudowań polskiego dworku szlacheckiego niż wielkich ujeżdżalni wódzów armii pruskich czy rosyjskich.

Taka postawa – warto podkreślić, nie wymuszana, ale naturalna – spotykała się z uznaniem, żywo działała na emocje obserwatorów, zarówno tych w „szarych mundurach”, jak i tych, którym daleko było od fascynacji ideą legionową. Konserwatysta krakowski Jan Hupka pisał po spotkaniu z Piłsudskim w 1915 roku: „zachwylił nas wszystkich. Twarda, szczerza, żołnierska natura, od której bije energia i rozum. Typowy Litwin, z krzaczastymi brwiami i obwisłym wąsem – w szarym skrom-

Józef Piłsudski na ulubionej klaczy Kasztance, wiosna 1915 r.

„ Na szlaku bojowym Legionów potwierdzała się teza cesarza Napoleona Bonaparte, że żołnierzowi „wystawionemu na hazardy wojny”, potrzebna jest „wiara w wodza”. Wodza, który jest obecny na polu walki, w obozowisku, który dzieli trudy ze swymi podkomendnymi

nym mundurze. Hetman wojsk naszych, koło którego gromadzą się już legendy! Objął nas powiew najszczytniejszego romantyzmu. Odżyła przed nami dawna Polska, rycerska i ułańska. Zdawało się, że to generał Dąbrowski lub książę Józef wstał z grobu”.

„Niewzruszona wiara w wielkość swoich przeznaczeń”

Stefan Żeromski, który wielokrotnie spotykał się przed i w latach Wielkiej Wojny z Piłsudskim, po jednej z rozmów prowadzonej w grudniu 1914 roku w Zakopanem, powiedział Adamowi Grzymale-Siedleckiemu: „Niewzruszona wiara w wielkość swoich przeznaczeń to dominująca cecha tego człowieka”. Ta „niewzruszona wiara” dostrzegana była także przez żołnierzy. I rekompensowała im gorycz i rozżalenie, jakie stały się ich udziałem w zderzeniu z reakcją społeczeństwa pod zaborem rosyjskim na akcję zbrojną Pierwszej Kadrowej i potem Legionów.

Wbrew koncepcjom Piłsudskiego powstanie przeciw Rosji w sierpniu 1914 r. nie wybuchło. Wydawało się, że cała tradycja romantyczna i powstańcza, tak uparcie wpajana przez Piłsudskiego, legła w gruzach. A jednak „niewzruszona wiara” pozwalała trwać.

Mówili, żeśmy stumanieni,
Nie wierząc nam, że chcieć – to móc.
Lecz trwaliśmy osamotnieni,
A z nami był nasz Drogi Wódz

– śpiewali gorzko, ale hardo żołnierze I Brygady Legionów w swym hymnie „I Brygadzie”.

Piłsudski stawał się dla swych legunów jedynym właściwie punktem odniesienia. Zdawał sobie z tego doskonale sprawę. Czuł brzemień odpowiedzialności za rozbudzone marzenia i nadzieje. Wiedział, że nawet czyniki marginalne, takie jak postawa, ruchy, spojrzenia, gesty wpływają na odbiór wodza przez żołnierzy, a tym

Józef Piłsudski w Druskiennikach 2 połowa lat 20-tych

samym zachęcają go do trwania przy swych poglądach wbrew niesprzyjającym okolicznościom. Wspominał o tym w odczytach o dowodzeniu, twierdząc m.in. „nawet sam timbre głosu, jakim każdy rozkaz jest wydawany, bezpośrednio odgrywa nieraz decydującą rolę. Nawet spojrzenie odgrywa rolę tak wielką, iż trudno sobie wyobrazić”.

Nadzieja w wodzu!

Na szlaku bojowym Legionów potwierdzała się teza cesarza Napoleona Bonaparte, że żołnierzowi „wystawionemu na hazardy wojny”, potrzebna jest „wiara w wodza”. Wodza, który jest obecny na polu walki, w obo-

zowisku, który dzieli trudy ze swymi podkomendnymi. I tę wiarę w Piłsudskiego legioniści zachowali, bo Komendant ich nie zostawił, choć inni zamykali przed nimi okiennice, albo głosili, że są „stumanieni”.

Obraz tej wiary i oddania znajdziemy w licznych wspomnieniach, wierszach, piosenkach, grafikach, obrazach. W okresie epopei legionowej Piłsudski stał się niekwestionowanym charyzmatycznym przywódcą. I nie tylko dla swych żołnierzy, spośród których większość stanowiła potem w niepodległej Polsce kadre dowódczą Wojska Polskiego i kierowniczą polskiej sceny politycznej. Również dla społeczeństwa, podchodzącego początkowo nieufnie, czy wręcz wrogo do jego zamysłu politycznego.

Szcześnie dla Polski zakończenie I wojny światowej, upadek mocarstw zaborczych, odzyskanie wolności, powodowało, że Piłsudski stawał się uosobieniem i symbolem niepodległości. Załamani po kolejnych klęskach insurekcyjnych, a przez to wątpiący w możliwość odzyskania wolności po półtorawiekowej niewoli, Polacy dostrzegali, że to jednak Piłsudski i jego obóz ma rację. Że „sen o mieczu” nie jest mrzonką szaleńców, ale staje się ważnym i koniecznym krokiem w odrodzeniu ducha narodu i odzyskaniu własnego państwa.

Niezachwiana wiara w zwycięstwo

Charyzma Marszałka i moc oddziaływania na innych, moc „zarządzania wiarą w zwycięstwo” ujawniła się po raz kolejny w 1920 roku, kiedy Armia Czerwona zagroziła polskiej niepodległości, stając u bram Warszawy. Istnieje na ten temat bardzo ciekawa relacja szefa francuskiej misji wojskowej gen. Maxima Weyganda. Zapisał on w swych wspomnieniach: „w ciągu trzech dni [poprzedzających uderzenie Wojska Polskiego znad Wieprza 16 sierpnia 1920 roku – przyp. JJK], które Marszałek spędził wśród wojsk 4 Armii, zelektryzował je; przelał z własnej duszy w duszę walczących ufność i wolę pokonania wielkich przeszkód. Nikt poza nim nie mógł tego dokonać. Pod żadnym innym dowódcą Wojsko Polskie nie dokonałoby z tym uniesieniem zazartym tej ofensywy, która miała doprowadzić je w ciągu kilku dni aż do niemieckiej granicy, przedzierając z boku i rozwalając siły czterech armii sowieckich, które dopiero co miały się za zwycięzców”.

Znamienne, że słowa te napisał człowiek, który nie był zwolennikiem takiej koncepcji prowadzenia wojny z bolszewikami, jaką rozkazami swymi wdrażał w życie Piłsudski. Ciekawe jest także to, że to właśnie gen. Weyganda część przeciwników Marszałka próbowała przedstawiać jako autora zwycięskiego planu odparcia bolszewików spod Warszawy.

Podobne relacje świadczące o niezwykłej sile oddziaływania Marszałka pozostawili zachodni dyplomaci, któ-

rych o „zarażenie polskim romantyzmem” posądzać w żaden sposób nie można. Patrzyli oni bowiem na Piłsudskiego bez przyzmatu soczewki narodowych mitów. Kajetan Morawski wspominał: „Dyplomaci zagraniczni po przyjęciu przez Naczelnika Państwa wyznawali, że wracają urzeczeni nie potęgą, nie rozumem, ale wielkością. Chyba składnikiem tej wielkości była siła magnetyczna, która najbardziej zwykłą i codzienną rozmowę roziskrzała blaskiem legendy, która jednych wiązała na zawsze, a innych odpychała, która zestrzeliła tyle nienawiści i więcej jeszcze miłości”.

Przewaga moralna wychowawcy narodu

Lord Edgar Vincent D’Abernon, członek misji koalicyjnej wysłanej do Polski w lipcu 1920 roku, który określił Bitwę Warszawską jako osiemnastą decydującą bitwę w dziejach świata, pisał o Piłsudskim, iż „odnosi zawsze zupełną przewagę moralną nad zagranicznymi wojskowymi, którzy się z nim stykają. Generał Henrys – uwielbia go. Generał Carton de Viart, człowiek odznaczający się niezależnością poglądów, oczarowany był tym dziwnym fenomenem polskim”.

„ Nauka szacunku dla państwa i bezinteresownej dlań służby miały służyć wychowaniu pokolenia, które uczyni Rzeczpospolitą silną i mocną. Piłsudski wiedział i powtarzał, że w naszym położeniu geopolitycznym nie ma miejsca dla państw słabych i rozchwianych przez wewnętrzne spory i właśnie

Wpływ osobowości Piłsudskiego na społeczeństwo polskie był niezmienny w całym okresie międzywojennym. Pełniąc w latach 1918–1922 urząd Naczelnika Państwa i równocześnie Naczelnego Wodza, a potem po maju 1926 roku faktycznie kierując losami państwa, stał się żywą legendą. A jednocześnie wychowawcą narodu, który – często nawet uciekając się do mocnych czy wręcz brutalnych metod – podjął próbę wpojenia rodakom szacunku do własnego państwa, odzyskanego z takim wysiłkiem i za tak ogromną daninę krwi przelewanej przez kilka pokoleń.

Próbował też zaszczerpić w rodakach ducha i etos bezinteresownej służby. Naukę tę potwierdzał własnym przykładem życia. Nikt nie był w stanie zarzucić Pił-

sudskiemu nieuczciwości, obserwując, jak co dzień spaceruje Alejami Ujazdowskimi, bez obstawy, w wymiętych spodniach, niedbale założonym mundurze, rzadko przy orderach, z nieuczczonym wąsem. Żył skromnie, córki do szkół posyłał tramwajem, pensję oddawał na wileński Uniwersytet Stefana Batorego. Był przez to bliski. I może właśnie dlatego wywierał autentyczny wpływ na społeczeństwo, w przeważającej większości widzące w nim nie tylko „męża opatrnościowego”, ale przede wszystkim „Dziadka”. Był więc już za życia i żywym pomnikiem, i – swego rodzaju – członkiem rodziny.

Błonia krakowskie, Józef Piłsudski przyjmuje defiladę z okazji 250. rocznicy Odsieczy Wiedeńskiej, Kraków, 6 października 1933 r.

Z myślą o następnych pokoleniach

Nauka szacunku dla państwa i bezinteresownej dlań służby miały służyć wychowaniu pokolenia, które uczyni Rzeczpospolitą silną i mocną. Piłsudski wiedział i powtarzał, że w naszym położeniu geopolitycznym nie ma miejsca dla państw słabych i rozchwianych przez wewnętrzne spory i właśnie. Ubolewał, że „w odrodzonym państwie nie następuje odrodzenie duszy narodu, a naród sprawdza się jedynie w dziedzinie walki zbrojnej, czyli walki z obcym. Gdy zaś jest wolność – zaraz panoszą się różne szuje i łajdaki. Podkreślał, że wolność nie może oznaczać, że mnie wszystko wolno, a tobie nic. Wolność od nakazów sumienia i obowiązków obywatelskich wobec państwa musi być nawet poskramiana”. Silne wewnętrznie i zewnętrznie państwo polskie miało stać się bytem, który szanują przyjaciele i boją się wrogowie.

Śmierć i pogrzeb Marszałka pokazały, kim był dla społeczeństwa. Nekrologii ukazujące się w prasie prawi-

Marszałek w otoczeniu oficerów podczas obchodów 250. rocznicy Odsieczy Wiedeńskiej, Kraków, 6 października 1933 r.

kowej, lewicowej, centrowej, podpisywane przez przeciwników politycznych: Romana Dmowskiego, Macieja Rataja, Mieczysława Niedziałkowskiego, sygnalizowały wyraźnie, iż był politykiem niezwykłym, że bez jego imponującej charyzmy i osobowości nie powstałby wielki obóz ludzi wielce mu oddanych, a losy Polski nie wyglądałyby tak samo ani w 1918 roku, ani w 1920 roku.

Dawał Polakom poczucie dumy i bezpieczeństwa. Jeden z najwybitniejszych poetów międzywojnia a potem emigracji niepodległościowej Kazimierz Wierzyński, który w nocy z 12 na 13 maja 1935 roku stał pod Belwederem, wspominał: „Było już późno w nocy (...) brama była zamknięta. Stało przy niej kilkadziesiąt milczących osób. W pewnej chwili poczułem, że ktoś przysuwa się do mnie i dotyka mnie ramieniem. Był to Wojciech Jastrzębowski (wybitny plastyk, m.in. rektor warszawskiej ASP – przyp. JJK). Długo tak staliśmy przy sobie. Gdyśmy odchodzili, Jastrzębowski wskazał głową na tłum i powiedział: To wszystko sieroty, już nie będzie tych brwi, pod które mogliśmy się schronić”.

Marszałek współcześnie

Legenda pośmiertna trwająca aż do dziś, potwierdza, że Piłsudski był człowiekiem o rzadko spotykanym darze: zjednywania i przekonywania ludzi. A jego charyzma – siłą przełamującą trudności i wartością, ukazującą, że to, co wydaje się często nierealne, przy woli, wierze, chęciach i wytrwałej pracy – może stać się prawdziwe. Marszałek mawiał: „W dzieciństwie moim często szep-tano mi w uszy tzw. mądre przysłowia: „Nie dmuchaj

pod wiatr”, „Głową muru nie przebijesz”, „Nie porywaj się z motyką na słońce”. Doszedłem potem do wniosku, że silna wola, energia i zapał mogą te właśnie zasady zła-mać”.

Piłsudski nie pozostawił potomnym spisanego przez siebie testamentu politycznego. Jednak przykład jego życia i wypowiedzi głoszone w węższym i szerszym gronie nie pozostawiają wątpliwości, jakiej Polski życzył sobie w przyszłości. Celnie ujęli to dwaj wielcy poeci.

Wspomniany już Kazimierz Wierzyński wkładał w poetyckiej wizji w usta Marszałka słowa wypowiedziane zza grobu do rodaków:

Skazuję was na wielkość!
Bez niej zewsząd zguba!

Podobnie rzecz ujmował Marian Hemar, który już w czasie wojennej zawieruchy pisał z dala od Ojczyzny:

O, Panie Marszałku, O Marszałku Piłsudski (...)
Przez łzy nawisłe u rzęs pytają bezradne spojrzenia:
Jaki był w Polsce sens Twego istnienia?
Odpowiedź surowa, ale brzmi najprościej:
Jego testament dwa słowa: nakaz wielkości! (...)

Bo – jak kończył wiersz Hemar – „albo będziemy wielcy, albo nie będzie nas wcale”.

Mądrość ta, do której przekonywał rodaków za życia Piłsudski, nic nie straciła na aktualności.

Jan Józef Kasprzyk

FOT. MAC GOMPH. 6

